

Nechvátal, Bořivoj

K středověkému opevnění Vyšehradu

Archaeologia historica. 2011, vol. 36, iss. 1, pp. 193-221

ISSN 0231-5823 (print); ISSN 2336-4386 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128192>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

K středověkému opevnění Vyšehradu

BOŘIVOJ NECHVÁTAL

Abstrakt: Strategická a výhodná poloha Vyšehradu nad soutokem Vltavy s Botičem, tvarovaná jako přirozená ostrožna, vytvořila z mohutného skalního masivu letenských břidlic téměř nepřístupné místo. Jeho poloha lákala k osídlení již pravěké obyvatelé Čech. Ve starším eneolitickém období (asi 3200–2800 př. n. l.) zde měl své sídliště lid kultury nálevkovitých pohárů, další nálezy jsou ze sídliště řivnáčské kultury (asi 2500–2300 př. n. l.). Neznáme opevnění pravěkého výšinného sídliště, ani zatím nebylo výzkumem zjištěno. Podle analogie ve střední Evropě předpokládáme hrazení s příkopem a s jednou nebo dvěma palisádovými hradbami a nájezdy do bran. Další nálezy pocházejí až z druhé třetiny 10. století, kdy zde bylo raně středověké hradiště. Byla zjištěna část valu dřevěnohlinité konstrukce v Karlových sadech. Koncem 11. století, kdy se stal Vyšehrad sídlem prvního českého krále Vratislava II. (1061–1092) a dalších tří generací Přemyslovců, byly postaveny dvě kamenné baziliky, kapitulní sv. Petra a Pavla a sv. Vavřince, a také románský most. Z konce 10. století pochází předrománská stavba patrně křížového půdorysu. Je pravděpodobné, i když zatím archeologicky nedoložené, že za Vratislava II., v poslední třetině 11. století, byla budována i románská hradba, která postupně nahradila valové opevnění z 10. století. V letech 1348–1350, za Karla IV., kdy Praha byla velkoryse přetvářena jako hlavní město říše římské, bylo postaveno nové opevnění se dvěma branami. Vznikla hradba s ochozem a cimbuřím, přerušovaná hranolovými věžemi pod dlátkovými střechami. Podle naší rekonstrukce tvořilo vyšehradskou hradbu asi 13–15 věží. Při barokní přestavbě v letech 1654–1678 bylo středověké opevnění nahrazeno barokní fortifikací podle projektu J. Priamiho z roku 1653.

Klíčová slova: Lid nálevkovitých pohárů – kultura řivnáčská – hradba – příkop – brána – bazilika – hranolové věže – hradba s ochozem a cimbuřím – barokní fortifikace.

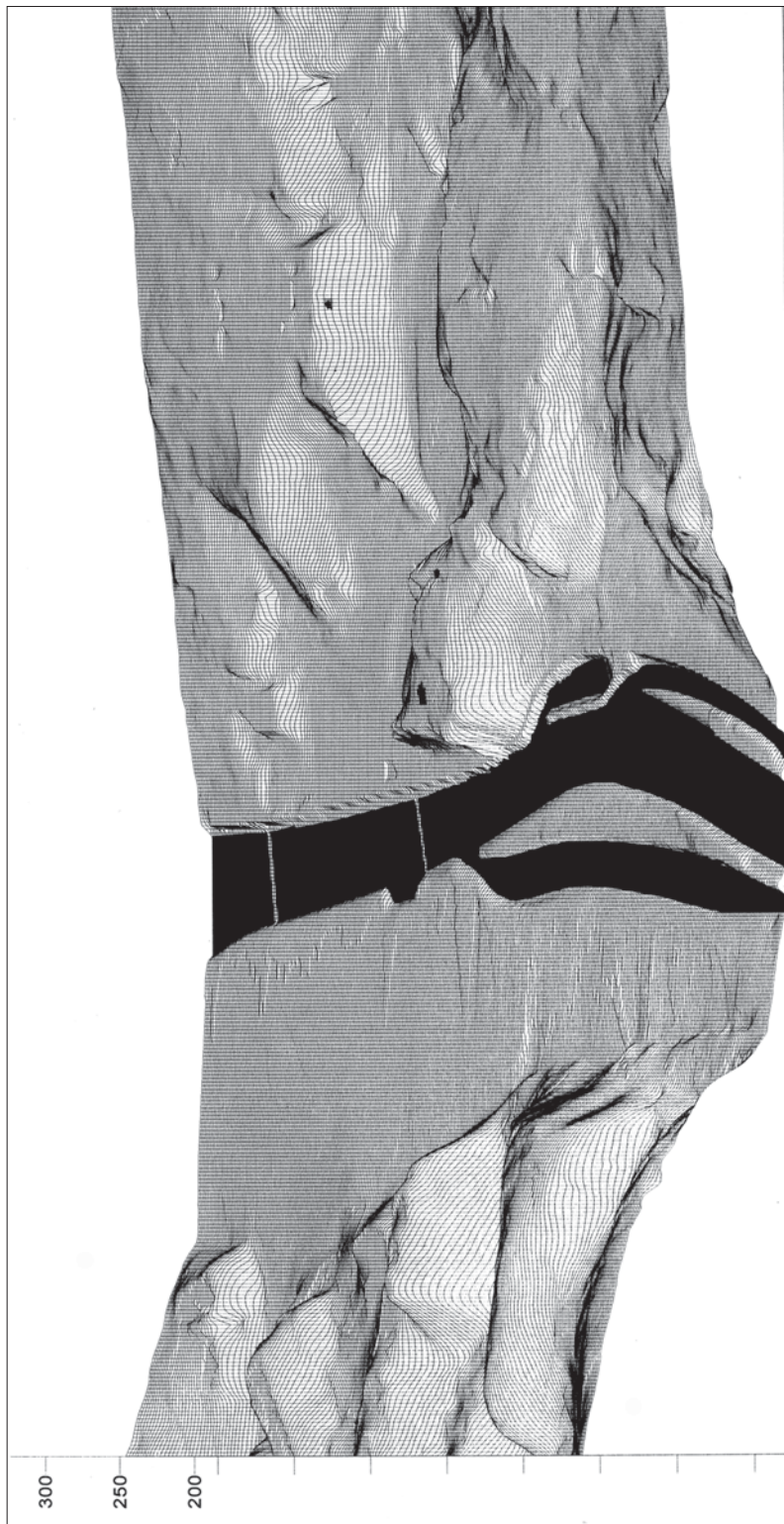
The Mediaeval Fortification of Vyšehrad Castle

Abstract: The strategically convenient situation of Vyšehrad Castle on a natural promontory above the confluence of the Vltava and the Botič made the mighty cliff of Letná slates an almost inaccessible place. The location has invited settlement since prehistory. In the early Eneolithic (ca. 3200–2800 BC) it was settled by the Funnel Beaker Culture; further finds are associated with the Řivnáč Culture (ca. 2500–2300 BC). The fortification of a mediaeval hill fort is yet to be detected. In view of analogies from central Europe, archaeologists presume a fortification with a moat and one or two palisades and gates. Further finds come from the second third of the 10th century when the location contained an early mediaeval settlement. Part of a bulwark made of wood and clay has been excavated in the Karlovovy sady section. In the late 11th century when Vyšehrad became the seat of the first Czech King Vratislav II (1061–1092) and, subsequently, of three generations of the Přemysls, two stone basilicas were erected on the site, the chapter Basilica of Sts. Peter and Paul and the Basilica of St. Lawrence, as well as a Romanesque bridge. A pre-Romanesque construction of possibly a cross-shaped ground plan dates from the late 10th century. Archaeologists speculate that a Romanesque fortification that progressively replaced the 10th-century bulwark was constructed under Vratislav II, in the last third of the 11th century. In 1348–1350, under Charles IV when Prague saw an extensive development as the capital of the Holy Roman Empire, a fortification with two gates was built. It featured a gallery and battlements, and prismatic towers covered with chisel-shaped roofs. The Vyšehrad fortification might have comprised 13–15 towers. During a baroque reconstruction in 1654–1678 the mediaeval fortification was replaced by a baroque one designed by J. Priami in 1653.

Key words: Funnel Beaker Culture – Řivnáč Culture – fortification – moat – gate – basilica – prismatic towers – fortification with gallery and battlements – baroque fortification.

1. Nejstarší opevnění

Prostor knížecí a královské akropole se od raně středověkého Vyšehradu podstatně změnil. V současnosti se skládá z barokního bastionu sv. Ludmily na jižní straně, s tzv. Starým purkrabstvím, z bastionu sv. Václava na západě a ze severní části, kde původně stávala mohutná raně barokní zbrojnice, která v roce 1927 vyhořela. Součástí akropole byl také knížecí a královský palác, který klademe do jihozápadní části. Obvod akropole byl vymezen plochou dnešního parku. Byl ohraničen vlastním opevněním, které se podařilo zčásti doložit archeologickým výzkumem. Bylo tvořeno valem, hradební zdí a příkopem se sledem mohutných borovicových kůlů. Dendrochronologické datování se zatím nepodařilo pro nedostatečnou křivku dat pro borovice (dle sdělení T. Kyncla).

Obr. 1. Digitální pohled na Vyšehrad od jihu, 30° nad obzorem. Terén tvořen řezy X a Y. Černé zobrazena Vltava s ostrovy a s polohou mostů, na návrší Vyšehradu udána poloha kostela sv. Petra a Pavla a rotundy sv. Martina. Zpracoval M. Křemen.

Abb. 1. Digitalansicht des Vyšehrads von Süden, 30° über dem Horizont. Das Gelände wird durch die Schnitte X und Y gebildet. Schwarz wiedergegeben die Moldau mit Inseln und Lage der Brücken, auf der Anhöhe des Vyšehrads angegebene Lage der Peter-und-Paulskirche und die St.-Martins-Rotunde. Erstellt von M. Křemen.

Z podnětu L. Varadzina byl odebrán vzorek pro radiouhlíkové datování (C 14) a provedena jeho analýza I. Světlikem z PřF UK. U vzorku bylo zjištěno kalibrované stáří, hlavní interval (léta AD) 670–972 při pravděpodobnosti 95 %. Tím bylo nepřímou potvrzeno naše dřívější archeologické datování počátku raně středověkého osídlení Vyšehradu.

Průběh příkopu byl zjištěn archeologickým výzkumem v letech 1924–1935, když byl v roce 1931 sondážně doložen před bazilikou sv. Vavřince. Pokračoval před kapličkou sv. Vojtěcha v Soběslavově ulici, dále v sondě S-45 starého výzkumu, kde se stáčil na západ, dále byl doložen v sondě S-228 nového výzkumu, kde probíhal až k tzv. románskému mostu. Zatímco byl ve východní části hlubší, zde byla zjištěna i stojatá voda, směrem severním a západním hloubka klesala, až měl spíše charakter strouhy. Připravovaná revize terénní situace valu a příkopu v roce 2010, v souvislosti s obnovou vodovodního řádu, se z objektivních důvodů neuskutečnila. Příkop respektuje západní linii pohřebiště u baziliky sv. Vavřince, které vzniklo a bylo v činnosti od poslední třetiny 11. století až do počátku 15. století.

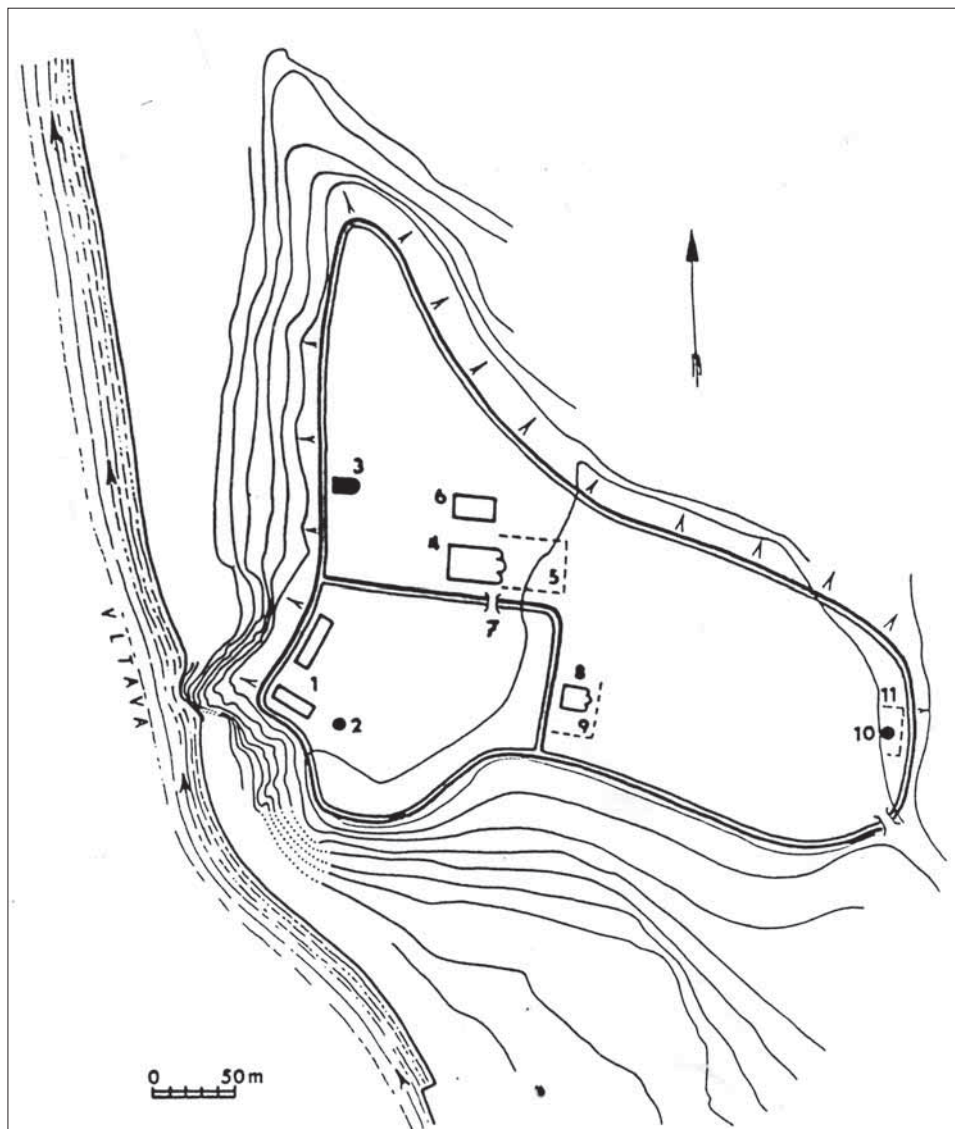
Podle torza valu objeveného v Karlochových sadech lze předpokládat, že měl obvyklou dřevěnohlinitou konstrukci s čelní kamennou plentou, roštovým jádrem a fošnovou zadní dřevěnou stěnou. I když brány zatím nebyly zjištěny, lze předpokládat jednu u východní přístupové cesty, s níž bylo hradiště spojeno úzkou šíjí. Další brána byla na severním boku, kudy probíhala cesta k Pražskému hradu. První je doložena v písemných pramenech až z počátku 14. století u rotundy sv. Martina, kde hradiště v raně středověkém období končilo.

Významná a strategicky výhodná poloha Vyšehradu jako hradiště vzniklého nad soutokem Vltavy s Botičem, tvarovaného jako přirozená ostrožna, vytvořila z mohutného skalnatého masivu letenských břidlic téměř nepřístupné místo. Především na jižní a západní části a také na severozápadní straně. Digitální snímky hradiště (Nechvátal 2004, 22–27) ve své pestré paletě záběru ukazují mimořádnost terénní situace. Nejstarší sídliště na akropoli zjištěné archeologickým výzkumem bylo založeno již v pozdní době kamenné – v eneolitu. Vyšehradská ostrožna byla jednou z chráněných osad tzv. eneolitických výšinných sídlišť. Na území pravěké Prahy jich byla celá řada. V případě vyšehradského pravěkého výšinného sídliště neznáme jeho opevnění a zatím nebylo ani výzkumem zjištěno. Výšinná eneolitická sídliště ve střední Evropě jsou téměř vždy hrazenými pravěkými osadami s příkopem a s jednou nebo dvěma palisádovými hradbami a nájezdy do bran. Poloha Vyšehradu byla zřejmě nejvhodnějším jižním místem v pražské kotlině v systému výšinných sídlišť řívnáčské kultury (Ehrich–Pleslová–Štiková 1968; Pleslová–Štiková 1969; Mašek 1968).

Některé nálezy pod Vyšehradem dokládají význam zdejší obchodní cesty a řeky Vltavy jako důležité spojnice mezi jihem a severem země. Je to nález bronzového meče z Vltavy, sekerek se severskými motivy (Fridrichová 1965, 91–93; Hrala 1971, 209–211; Nechvátal 2000, 12). Další nálezy pocházejí až z průběhu 10. století, přesněji z druhé třetiny 10. století, z raně středověkého hradiště. Z tohoto období je také nález části valu v Karlochových sadech ve střední severní části v sondě S-112, 113.

První písemné svědectví o Vyšehradě přinášejí až svými nápisovými legendami denáry z přemyslovské vyšehradské mincovny. Nejstarší legendy z 10. století neznají ani jméno Vyšehrad. Přední česká numismatička Jarmila Hásková na základě široké nálezové základny zjistila pro vyšehradskou mincovnu 32 typů českých denárů (Hásková 1976). Pocházejí z časového rozpětí let 992 až 1012, kdy byla mincovna v činnosti. Svým mincováním vyplnila vládu Boleslava II. (972–999), Boleslava III. (999–1002, 1003), interregnum (1002–1004) a konečně Jaromíra (1004–1012).

První zprávou písemných pramenů o Vyšehradě je údaj k roku 1003, kdy je v Kosmově kronice zpráva o přepadení knížete Jaromíra Vršovci při lovu na vrchu Velízi u Berouna a o tom, že věrný sluha Dovora ho dovezl na Vyšehrad (FRB II, 51; srov. Novotný 1912, 676; srov. též Die Chronik 1923, 62). Další údaj o Vyšehradě z písemných pramenů pochází také z Kosmovy kroniky a váže se k letům 1003–1004, k době, kdy naše země byly obsazeny vojskem polského knížete a později krále z rodu Piastovců Boleslava Chrabrého a Vyšehrad zůstal věrný svému knížeti Jaromírovi a nebyl dobyt. Období polské okupace trvalo od jara

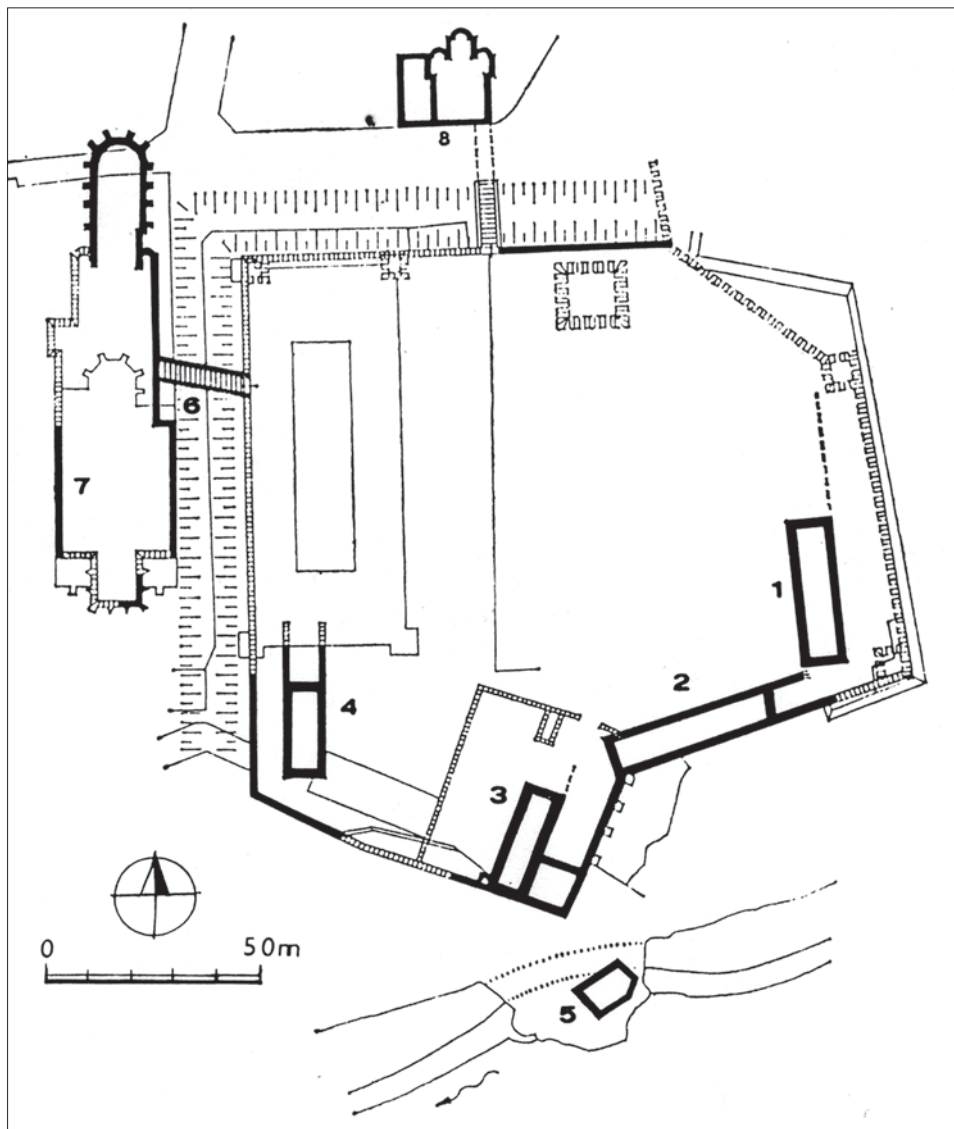

Obr. 2. Ideální rekonstrukce Vyšehradu z konce 11. a 12. století. 1 – knížecí a královský palác; 2 – rotunda sv. Jana Evangelisty; 3 – kostel sv. Klimenta; 4 – bazilika sv. Petra a Pavla; 5 – hřbitov u baziliky; 6 – kapitulní dům; 7 – románský most; 8 – bazilika sv. Vavřince; 9 – hřbitov u baziliky; 10 – rotunda sv. Martina; 11 – hřbitov u rotundy. Podle Nechvátal 1973a.

Abb. 2. Idealrekonstruktion des Vyšehrads vom Ende des 11. und aus dem 12. Jhdt.: 1 – Fürsten- und Königspalast; 2 – Rotunde des Evangelisten Johannes; 3 – St.-Clemens-Kirche; 4 – St.-Peter-und-Paul-Basilika; 5 – Friedhof an der Basilika; 6 – Kapitelhaus; 7 – romanische Brücke; 8 – St.-Laurentius-Basilika; 9 – Friedhof an der Basilika; 10 – St.-Martins-Rotunde; 11 – Friedhof an der Rotunde. Nach B. Nechvátal 1973a.

1003 do podzimu 1004 (FRB II, 52; srov. též Die Chronik 1923, 63). Z téže doby se dochovala také zpráva saského kronikáře a knížete Thietmara Merseburského o zvonění zvonů na Vyšehradě, které byly signálem k vyhnání Poláků z Prahy a z Čech (MGH SS, 285). Neznáme kvalitu a charakter opevnění z této doby, ale musela být nesporně mimořádná.

Pro vyšehradskou mincovnu je, jak zjistila J. Hásková, charakteristické použití některých slovanských výrazů. Tato skutečnost může mít širší historický význam a mohla souviset i s existencí kněží, kteří zde pěstovali písemnictví a liturgii ve slovanském jazyce. Zvláště je specifikum nápadné na paralelní ražbě s pražskou mincovnou, kde je latinské slovo DEUS

Obr. 3. Pracovní rekonstrukce knížecího a královského okrsku „curia regis“ na Vyšehradě se schematickým zachycením středověkých objektů nalezených nebo předpokládaných archeologickým a stavebním výzkumem. Černě značeny středověké stavby stojící nebo zjištěné, přerušované stavby předpokládané. 1-4 – palácové budovy; 5 – Libušina lázeň; 6 – románský most; 7 – kapitulní kostel sv. Petra a Pavla; 8 – bazilika sv. Vavřince. Na základě výsledků archeologického, historického a stavebního výzkumu nakreslil F. Kašíčka.

Abb. 3. Arbeitsrekonstruktion des Fürsten- und Königsbezirks „Curia regis“ auf dem Vyšehrad mit schematischer Darstellung der entdeckten oder aufgrund archäologischer und Baugrabungen vorausgesetzten mittelalterlichen Objekte. Schwarz gekennzeichnete stehende oder entdeckte Bauten, gestrichelt vorausgesetzte Bauten. 1-4 – Palastgebäude; 5. Libussas Bad; 6 – romanische Brücke; 7 – Kapitelkirche St.-Peter-und-Paul; 8 – St.-Laurentius-Basilika. Zeichnung auf Grundlage der Forschungsergebnisse der Archäologie, Geschichte und Bauforschung von F. Kašíčka erstellt.

nahrazeno nelatinským BOZE. Význam a rozsah církevněslovanské literární tvorby v raně středověkém období a její hodnocení je v současné literatuře značně rozdílné a často zcela protikladné (srov. sborník Svatý Prokop 2006, zvláště statě M. Bláhové, D. Třeštíka, E. Bláhové, M. Derwicha ad.).

Je možno předpokládat, i když není zatím archeologicky doloženo, že již koncem 11. století měl Vyšehrad kamenné hradby, které vystřídaly starší valové opevnění z 10. sto-

letí. Mohla by to potvrzovat poznámka Kosmovy kroniky (Die Chronik 1923, 199) k roku 1109, v níž je jasně řečeno, že kníže Bořivoj II. se odebral z Pražského hradu na Vyšehrad, který má pevnější hradby – „*ad tutiora urbis Wissegrad moenia*“. Již dříve bylo upozorněno (Čarek 1947, 178) na názor Vojtěcha Birnbauma (Birnbaum 1919, 1924), který naznačil ve své práci o románské Praze, že jestliže byly vyšehradské hradby srovnávány s opevněním z doby Břetislavovy (1035–1055) byly s velkou pravděpodobností již zděné. V současnosti je románská hradba na Pražském hradě datována do mladšího období (Boháčová 1994; Boháčová–Frolík 1991; Frolík–Smetánka 1997), a tím vzniká určitý časový rozdíl, který budoucí výzkumy jistě objasní. Nové archeologické výzkumy na Pražském hradě, které souvisejí s románskou fází hradní fortifikace, zásadně odporují starším závěrům o dvoufázové výstavbě románské hradby. Podle původní interpretace I. Borkovského (1969, 56) měla být spodní část hradeb z období Břetislava (1034–1055) a mladší následovala až o století později, za knížete Soběslava I. (1125–1140). Nové výzkumy jednoznačně terénní situaci interpretují v tom smyslu, že hradby byly budovány jednofázově až za Soběslava I. Vycházejí ze zjištění o jednotném zánikovém horizontu nejmladší fáze, kterou datují do 12. století. I když tyto skutečnosti nás vybízejí k určité interpretační skromnosti (Kašička 2007, 361), nelze zapomenout, že na novém sídle prvního českého krále Vratislava II. (1061–1092) byly koncem 11. století postaveny dvě kamenné baziliky, románský most a od konce 10. století zde stála předrománská stavba patrně křížového půdorysu. Je tedy pravděpodobné, i když zatím archeologicky nedoložené, že byla budována i románská hradba, která postupně nahradila staré valové opevnění z 10. století.

Je rovněž pravděpodobné, i když opět zatím archeologicky nedoložené, že již za Vratislava II. měl Vyšehrad kamenný knížecí palác. Zatím zde byly zjištěny, kromě torz několika pilířů, ne zcela přesvědčivé zbytky. Knížecí a královský palác z této doby si můžeme představit jako kamennou, patrovou stavbu. O správnosti této interpretace by svědčila zpráva z Kosmovy kroniky (Die Chronik 1923, 219) z roku 1119 o velké vichřici, která od jihu narazila na knížecí palác a rozlámala ze základu starou a pevnou zeď. Zatímco přední a zadní strana paláce zůstala nepoškozená, prostřední byla zničena až k zemi. Horní a dolní trámy byly rozmetány a poškozeny. Z popisu na svou dobu dosti podrobného vyplývá, že nešlo pouze o stavbu kamennou, ale také patrovou, tedy o dvou podlažích. Na termín použitý v popisu paláce co všechno způsobila vichřice – „*antiquum murum et eo firmissimum*“ – upozornil již dříve Vojtěch Birnbaum ve své zmíněné práci o Praze románské a opětovně i Jiří Čarek.

K roku 1130 se rovněž váže zpráva o románském paláci, kde se po spiknutí proti Soběslavu I. (k právním aspektům srov. Malý 2007, 103), vedeném pražským biskupem Menhartem, v době odhalení a přípravy poprav spiklenců na tržišti v Mezihradech, sešlo na Vyšehradě na 3000 lidí – „*pene tria millia*“ (FRB II, 209). V textu, na který upozornil Jiří Sláma (Sláma 1986, 19), je událost charakterizována jako shromáždění lidí urozených a také neurozených a také pražských kanovníků. Palác musel být před tímto datem opraven, když byl předtím poškozen vichřicí z roku 1119. Tak početné shromáždění se mohlo odehrávat pouze na prostoru před palácem, nikoliv v jeho interiéru.

K paláci patřila snad i knížecí komora, kde byly podle Kosmovy kroniky chovány i legendární Přemyslovy lýčené střevice („*coturnos ex omni parte subere consutos ... et servantur Wissegrad in camera ducis*“; Die Chronik 1923, 17).

Dobou Soběslava I. (1125–1140) končí také sláva Vyšehradu v nejstarším období. Trvala pouhých 70 let, kdy byl Vyšehrad politickým centrem přemyslovského státu a v té době prvním místem v zemi. Byl sídlem tří generací Přemyslovců a v té době patřil k předním hradištím v soudobé střední Evropě. Volba jeho nástupce Vladislava II. (1140–1172) se konala v roce 1140 ještě na Vyšehradě, ale sídlo knížete se potom stěhovalo zpět na Pražský hrad.

V současném období (2003–2005) byla dokončena na základě projektu ing. arch. V. Faktora a ing. arch. Mgr. L. Šolcové, CSc., rekonstrukce budovy tzv. purkrabství v jihozápadní části akropole pro kulturní využití. Stavebněhistorický průzkum prováděl v roce 1992 a jeho doplnění v roce 2003 doc. ing. arch. F. Kašička, CSc., z ČVUT, z fakulty architektury. Jedná

se o jednopatrový objekt protáhlého půdorysu v ose západ – východ o rozměrech 32, 8 × 9,8 m, krytý barokní sedlovou střechou. Postupně byly sejmuty všechny vnitřní a vnější omítky. Jeho středověkou historii přesvědčivě dokládá především jižní stěna. Již v roce 1958 průzkum K. Hilberta ml. zjistil šest menších obdélných střílnových okének s gotickým okoseným ostěním, která byla nepravidelně a různě výškově rozmístěna. Jejich zaměření včetně terénní situace a některých starých nálezů publikoval V. Píša ve sborníku *Staletá Praha* (Píša 1971, 87–104). Vztah střílnových okosených okének k vnitřní struktuře stavby již nebylo možno zjistit.

Kasematy jsou situovány na jihozápadním úseku hradebního obvodu a západní částí navazují na bastion sv. Ludmily. Celková délka je cca 38 m a šířka kolísá mezi 5,5–6 m. V celé ploše je prostor zaklenut nízkou valenou segmentovou kamennou klenbou, která není pravděpodobně původní. Nasedá na starší obvodové zdivo, které je považováno za gotické. Je zahlobbeno do podloží, které je v těchto místech tvořeno letenskou břidlicí z vyšehradské skály. Západní část tzv. gotických kasemat byla přistavěna ke staré hradební zdi, která je hodnocena jako gotická.

Při průzkumu celého komplexu došlo k celé řadě důležitých zjištění, z nichž je možno upozornit na nález dvojího středověkého hradebního zdiva na západní straně (zjištěno při archeologickém výzkumu v roce 2003) z lomové opuky, mezi budovou purkrabství a gotickými kasematy.

Objekt dnešní budovy purkrabství nevznikl podle dosavadních archeologických a stavebněhistorických průzkumů před rokem 1300. I když značné množství druhotně použitých opukových kvádrů, především na vnější straně na jižní stěně (a s narůžovělými stopami po požáru, eventuelně požárech), svědčí nesporně o blízkosti staršího, snad hradebního nebo sídlištního objektu. K jeho původní podobě se zatím nemůžeme ani po archeologickém výzkumu blíže vyjádřit. Dnešní stavba byla původně palácovou stavbou a sloužila svému účelu v době Karla IV. (Kašička–Nechvátal 1979). V písemných pramenech máme doloženou celou řadu purkrabí, která měla také kromě jiného právo poprav. Jejich řada začíná již roku 1109, kdy byl purkrabím Paběn, a pokračuje po celé 12. a 13. století (Sedláček 1908, 994). Podoba objektu je kromě jiného doložena také na známém prospektu Jiljí Sadelera z roku 1606 (Kašička–Nechvátal 1985, obr. 13 na s. 12). Budova je zde bez střechy. Při terénních pracích dlouhodobě sledovaných archeologickým výzkumem ARÚ AV ČR bylo zjištěno, že základová spára na východní straně je 120–160 cm pod povrchem dnešního terénu a výškově značně kolísá. Odkryv terénu při současných stavebních pracích doložil, že základová spára na západní straně dosahuje hloubky 240–260 cm.

V okolí budovy dnešního tzv. purkrabství byl při rozsáhlých terénních úpravách z velké části strojově odtěžen velký násypový val na jižní straně objektu. Násyp byl homogenní, hlinitě jílový, s množstvím drobných ústěpů z letenských břidlic. Dle sdělení J. Zavřela se jednalo o místní materiál (Zavřel 2007, 348). Nebyly v něm zjištěny žádné chronologické artefakty.

Při stavebně archeologickém dohledu a při archeologickém výzkumu, prováděném při rekonstrukci tzv. purkrabství v roce 2003, byl zjištěn v interiéru pravěký palisádový žlábek rovnoběžný s hranou vyšehradské skály. Dále byla zjištěna přítomnost půdního typu podloží (Štefan–Varadzin 2005) na základě určení J. Zavřela. Na něm spočívaly raně středověké vrstvy s nejstaršími nálezy v podobě keramiky s kalichovitou profilací okraje a jednoduchou rytou výzdobou. Na východní straně byla zjištěna opuková dlažba z podlahy středověkého purkrabství, která byla pod úrovní horní hrany základového zdiva. Pod ní byl zjištěn zlomek keramiky s okrajem v podobě vysokého okružít, který by pravděpodobně umožňoval datovat vznik dnešní budovy purkrabství do druhé poloviny 14. století. To je v souladu se zprávou písemných pramenů z roku 1322, kdy král Jan Lucemburský učinil dědičné darování královského paláce kapitulnímu děkanovi Držislavovi (Nechvátal 2004, 76).

Při stavebně archeologickém dohledu a při archeologickém výzkumu, který také zajišťoval dohled při likvidaci násypu barokní hradby za budovou purkrabství, byla konstatována absence jakýchkoli středověkých a raně středověkých artefaktů pod barokním násypem.

Vypovídá to o razantním zničení starších terénů, a to tedy i fortifikací, při budování barokní fortifikace. Tedy v místech, kde je předpokládána středověká a raně středověká hradba.

Dále při postupném dokumentování půdorysů a příčných profilů v roce 2004 pro inženýrské sítě a vedení vody z Vltavy do vyšehradského závlahového systému na vlastní akropoli probíhaly výkopové práce na severojižní a východozápadní linii v celkové délce cca 130 m.

V roce 2004 při záchranném archeologickém výzkumu na severozápadním nároží budovy purkrabství došlo k řadě důležitých a zásadních zjištění. Poměrně malý omezený výkop o rozměrech cca 10 × 5 m byl situován na jihozápadním svahu akropole, v místech s předpokládanou raně středověkou a středověkou hradbou. Bylo dosaženo a zjištěno podloží (227,76 m n. m.), půdní typ a sled vrstev od raného středověku až do novověku. Předpokládané pozůstatky raně středověké fortifikace nebyly nalezeny. Na samotné hraně ostrožny na jihozápadním svahu akropole byly zjištěny dvě hradební zdi v podélné linii s hranou ostrožny v ose sever – jih. Na základě stratigrafické situace vznikly časově následně po sobě. Lze je zařadit do závěrečného období středověku. Po stránce chronologické překlenul vyhléčovací oblouk sled vrstev od raného středověku až do doby jeho výstavby (Štefan–Varadzin 2005).

Komplexní průzkum knížecí a královské akropole na Vyšehradě se stal dlouhodobým úkolem, ke kterému směřovalo i poznání středověkého opevnění lokality. Je třeba z autopsie hodnotit dosažené poznatky a vyhýbat se analogiím, které jsou nejen věcně, ale i chronologicky a topograficky zcela vzdálené sledovanému prostředí a dosavadním poznatkům. Jen tak lze omezit stoupající „zaplevelení“ starších českých dějin nepodloženými hypotézami, kdy se z jednoho, často zcela ojedinělého faktu dělají se dalekosáhlé závěry.

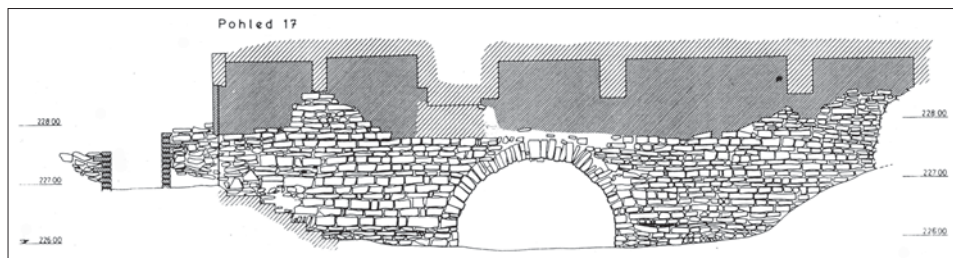
2. Tzv. románský most – součást opevnění knížecí a královské akropole

První stručnou zprávu o nálezu podal vedoucí výzkumu K. Guth (Guth 1931, 63). Následující zpráva byla publikována až po druhé světové válce R. Hlubinkou. Stručná je i zmínka V. Mencla v jeho monografickém zpracování stavebního vývoje Prahy (Mencl 1969). Nejpodrobněji se nálezu věnoval J. Čarek ve své syntéze *Románská Praha* (Čarek 1947, 179–180). Podle jeho interpretace obvod knížecí a královské akropole oddělovalo původně pouze valové opevnění (později hradby), které procházelo od dnešní Soběslavovy ulice až do míst u nynější pozdně barokní kapličky sv. Vojtěcha proti vyšehradskému hřbitovu. Zde se stáčelo v pravém úhlu na západní stranu a pokračovalo až ke vlastnímu srázu nad Vltavou. Po celé jeho délce bylo doprovázeno příkopem na vnější straně. Interpretace byla v plném rozsahu potvrzena současným archeologickým výzkumem. J. Čarek považuje zděný románský most za součást opevnění severní části královské akropole a domnívá se, že na základě jeho polohy zde byla přední brána palácového obvodu (Čarek 1947, 180).

Bylo uvažováno, že nejstarší opevnění knížecí a královské akropole mělo podstatně volnější křivku průběhu, která pokračovala k severu a teprve za závěrem kapitulního kostela se poměrně značným obloukem stáčelo k Vltavě. Nejstarší ohrazení vyšehradského hřbitova z doby před rokem 1869 ve své východní části respektuje shodně půdorysně severní základové zdivo hlavní lodi raně středověké baziliky sv. Petra a Pavla z doby kolem roku 1070 (Nechvátal 2004, 13).

V oblasti románského mostu byl v roce 1978 proveden Archeologickým ústavem ČSAV revizní doplňkový výzkum (Nechvátal 1978–1979, 100–101). Archeologické výzkumy jednoznačně prokázaly starší hypotézu, že most dosahoval až ke zdivu zaniklé románské baziliky (Kašička–Nechvátal 1984, 81–96, srov. především s. 89; srov. 1974, 42). Zjištěná nálezová situace umožňuje dnes již přesnější představu celkové podoby románského mostu. Byl komunikačním spojovacím článkem mezi knížecí a královskou akropolí a kapitulním kostelem. Osa mostu je vedena výrazně šikmo a svírá cca 77–78° s obvodovou zdí jižní lodi raně středověké baziliky a s ní rovnoběžným směrem zachované části hrzení královské kurie.

Průměrná šířka mostu se pohybovala okolo 5,30 m, bezpečně zjištěná délka byla asi

Obr. 4. Románský most. Pohled na východní, vnější stěnu. Pohled 17.
Abb. 4. Romanische Brücke. Blick auf die äußere Ostwand. Ansicht 17.

Obr. 5. Pohled na východní stěnu románského mostu při výzkumu.
Abb. 5. Blick auf die Ostwand der romanischen Brücke während der Grabung.

12 m. Novým archeologickým výzkumem se délka prodloužila na cca 16,5 m. Odkryvem byl blíže k jihu nalezen jediný oblouk mostu. Měl mírně šikmo vedenou, lehce stlačenou, nízkou valenou segmentovou klenbu. Čela mají nepravidelně otloukaná kladivem, především v patkách klenby. Byla původně zakryta násypem a objevují se zde úseky klasového zdiva („opus spicatum“). Tyto tvary zdiva jsou spojovány s Podunajím, ale zde na Vyšehradě neměly funkci ozdobnou, ale funkční. Obvodové zdivo mostu se nad rubem mostní klenby ústupkem zmenšuje z původních cca 80–90 cm na pouhých 70–75 cm. Na severní straně mostu zjistil archeologický výzkum v roce 1978 jeho přizdění k jižní lodi na výraznou spáru k raně románské bazilice sv. Petra a Pavla (Nechvátal 1978–1979, 100–101).

Ověření situace prodloužení východní části obvodového zdiva mostu zatím chybí. Jeho oblouk byl symetrický ve vztahu k oběma koncům a nacházel se v nejnižším místě terénního žlabu. Jeho původ může být přirozený a mohl sloužit k odvodnění povrchu hradiště. Na základě archeologického výzkumu a srovnání příčných profilů (1989–1990) v místě mostu je zřejmé, že nepředstavoval charakteristický obranný příkop raně středověkého období, jaký byl zjištěn na východní straně akropole.

Na základě výsledků archeologických výzkumů je možno si vytvořit rámcovou představu podoby románského mostu. Na rozdíl od dosavadních názorů most nepřekonal hradební příkop, ale pouze terénní vlnu. Předpokládaná délka byla cca 23 m, hloubka asi jen 150 cm. Jeho hloubka nebyla jistě všude stejná. Most netvořil průjezd k bráně, ani neměl výraznou obrannou funkci. Byl komunikací, která spojovala kapitulní baziliku s blíže nám neznámou stavbou na královské akropoli. Zachované boční zdi nad rubem mostního oblouku byly pouze 80 cm vysoké a je zde na rozdíl od starší literatury (Čarek 19447, 179) uvažováno, že mohlo jít o pouhé poprsní zídky. Můžeme zde předpokládat zastřešenou krytou chodbu o šířce téměř 4 m, která dovolila chráněný průvod krále a jeho družiny na bohoslužby v bazilice a spojení členů kapituly s královským dvorem.

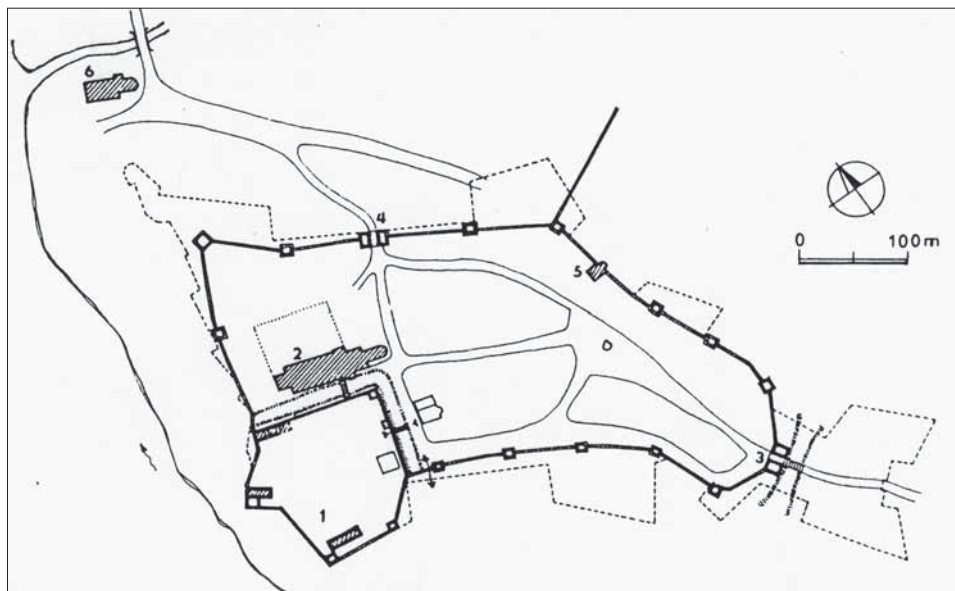
Terénní situace zde připomíná o století mladší situaci na Pražském hradě (Borkovský 1969, 128–129; Frolík–Smetánka 1997, 173). Byla zde podobná šikmo orientovaná spojovací chodba mezi svatovítskou bazilikou a jižněji položeným kostelem sv. Bartoloměje (Borkovský 1961, 151–155). Z nových výzkumů je také známa spojovací chodba mezi svatovítskou bazilikou a klášterem sv. Jiří (Boháčková–Frolík–Žegklitz, 1989, 193–202, srov. především s. 194–195). Chodba měla mírně nepravidelný vnitřní profil cca 300–380 cm, obvodové zdivo mělo šířku 70 cm, stejně jako na Vyšehradě.

Hranici mezi královskou akropolí a kapitulním okrskem tvořilo původně jen menší hrzení. Teprve později, snad až ve 14. století, ho vystřídala hradební zeď, zčásti dosud stojící na severní a východní straně. V období husitském a pohusitském byla plocha používána dočasně jako pohřebiště (Nechvátal, nedat., tab. č. 356, plán č. 352). Funkce mostu přetrvávala i ve 14. století. Románský most postupně zanikal v období husitské revoluce. Poměrně mělký příkop byl zasypáván a jeho plocha vyrovnána. Zbytky jeho konstrukce zůstaly skryty pod zasypaním a teprve archeologický výzkum v letech 1931–1932 objevil jeho stavbu. Románský most na Vyšehradě je téměř o století starší než zbytky Juditina mostu přes Vltavu (k jeho stavbě srov. Dragoun 1989, 113–131).

3. Opevnění v druhé polovině 14. století za Karla IV.

Jednou z nejdůležitějších etap středověkého opevnění Vyšehradu je období Karla IV. Jeho snaha navázat na tradice přemyslovského rodu se objevuje také na Vyšehradě, kterému je dáována v novém korunovačním řádu mimořádná úloha. Současná dvorská kronika Přibíka Pulkavy z Radenína († 1380) rozšiřuje podstatným způsobem dosavadní cyklus Starých pověstí českých, v nichž dostává Vyšehrad významnější úlohu, než měl dosud. V Kosmově kronice je uváděno, že původní hradiště kněžny Libuše byl Libušín. Kronikář Karla IV. Přibík Pulkava z Radenína a po něm všichni jeho následovníci, především Hájek z Libočan, spojují kněžnu Libuši s Vyšehradem, což je v národním povědomí zachováno podnes. Z Kosmova vypravování je důležitý údaj o poloze hradiště, který zřetelně prozrazuje přímou znalost místa.

Podstatné změny v postavení a významu Vyšehradu přineslo celé období Karla IV. Zapojil Vyšehrad do širšího významu lucemburského rodu, jako místo pevně spjaté s tradicí předchozí vládnoucí dynastie Přemyslovců (Nechvátal 1976, 83–112; 2006, 225–240; Kašička–Nechvátal 1979, 103–125). V době, kdy nechával ještě jako markrabí moravský v roce 1345 nově přepracovat starou královskou korunu a připravoval se na svoji královskou korunovaci, sám napsal obsáhlý předpis o korunovačních obřadech, tzv. Korunovační řád českých králů. Jedním z důležitých článků nového řádu byla i cesta na Vyšehrad, kterou měl vykonat pěšky nový král v předvečer korunovace. Tím vlastně celý obřad začínal, a byl kladen velký důraz na slavnostní ráz celého ceremoniálu. Karel IV. cestu vykonal 1. září 1347. Přibík Pulkava z Radenína, který svoji kroniku psal pod osobním dohledem samotného Karla IV., i když neznáme jeho podíl v jeho rozsahu, zdůrazňuje kontinuitu českého státu od Velké Moravy až do současnosti. Celý akt slavnosti měl politický smysl a byl veden snahou oživit přemyslovské tradice domácí původní vládnoucí dynastie, snahou zdůraznit nejen kontinuitu královské moci, ale i skutečnost, že Karel IV. byl po své matce Elišce Přemyslovně také Přemyslovcem. Eliška žila v posledních letech svého života na Vyšehradě u svého nevlastního bratra probošta

Obr. 6. Pracovní rekonstrukce půdorysu Vyšehradu v druhé polovině 14. století za Karla IV. Silně označeny doložené konstrukce gotické fortifikace, přerušovanou čarou jejich předpokládaný průběh, čárkovaně obrys barokní pevnosti. 1 – opevněný královský okresek; 2 – bazilika sv. Petra a Pavla; 3 – brána Špička; 4 – Jeruzalémská brána; 5 – kostel Stěti sv. Jana Křtitele; 6 – kostel Pokory Panny Marie. Na základě archeologického, historického a stavebního výzkumu nakreslil F. Kašička. Abb. 6. Arbeitsrekonstruktion des Grundrisses des Vyšehrads in der zweiten Hälfte des 14. Jhdts. unter Karl IV. Fett gekennzeichnet belegte Konstruktion der gotischen Befestigung, unterbrochene Linie ihr vorausgesetzter Verlauf, gestrichelt Umriss der Barockfestung. 1 – befestigter Königsbezirk; 2 – St.-Peter-und-Paul-Basilika; 3 – Spitzes Tor; 4 – Jerusalem Tor; 5 – Kirche Enthauptung des hl. Johannes des Täufers; 6 – Kirche Jungfrau Mariä Demut. Zeichnung auf Grundlage der Forschungsergebnisse der Archäologie, Geschichte und Bauforschung von F. Kašička erstellt.

Jana III. Volka (1319–1334, † 1351) později olomouckého biskupa, který byl levobočkem Václava II. a zde také 28. září 1330 zemřela.

Pohanské relikvie Přemysla Oráče, které byly chovány na Vyšehradě v prostředí kapituly, tak měly vyjádřit nejen kontinuitu moci, ale také starobylost rodu. Karel IV. věnoval Vyšehradu pozornost i řadou stavebních akcí: přestavbami paláce, kapitulního kostela – po vzoru jihofrancouzských bazilik (po roce 1369) – i další sakrální a profánní architektury, ale také přestavbou opevnění v letech 1348–1350.

Výstavba nového opevnění byla provedena hned v prvních letech vlády Karla IV. Byla podřízena celkové stavební koncepci, která vycházela ze skutečnosti, že Praha byla velkoryse přetvářena jako hlavní město říše římské. V kronice Krabice z Weitmile je zpráva, že Vyšehrad byl připojen k Novému Městu pražskému se svým novým opevněním včetně hradeb a věží v letech 1348–1350 (Kronika Beneše Krabice z Weitmile, 536).

Z doby výstavby opevnění je známa zápletka, že při připojení Vyšehradu k novoměstskému opevnění vznikly neshody s kapitulou, která byla dotčena jako exemptní instituce ve svém suverénním postavení. Spor byl nakonec vyřešen ve prospěch Karla IV. Vyšehrad byl opevněn jako celek, ale Nové město proti Vyšehradu opevněno nebylo a bylo volně přístupno údolím Botiče. Kapitula se obávala vyjádřit své stanovisko výrazněji, a tak se obrátila na papeže Innocence VI. (1352–1362), aby Vyšehrad nebyl po stránce církevní považován za součást Prahy. To znamenalo, že se případná klatba neměla na Vyšehrad vztahovat. Jako důvod svého stanoviska uváděla, že Vyšehrad má vlastní opevnění a je vzdálen více než 1000 kroků od opevnění městského. Papež Inocenc na žádost kapituly neodpověděl a až jeho nástupce Urban V. (1362–1370) pověřil opata zbraslavského a sedleckého kláštera, aby celou stížnost prověřil. V roce 1363 uznal opat zbraslavský Jan oprávněnost stížnosti a Vyšehrad dostal potvrzení, že se na něj nebude klatba v případě vyřčení vztahovat (Janáček 1964, 103). To se uplatnilo v období těsně před vznikem husitské revoluce.

Obvodová hradba kolem Vyšehradu tvořila v této době (stejně jako u současně vzniklé hradby novoměstské) zeď s ochozem a cimbuřím. Byla přerušována hranolovými věžemi, většinou pod dlátkovými střechami. Studium písemných pramenů a také ikonografických podkladů včetně velmi cenného pohledového plánu z prostředí kapituly z doby kolem roku 1600 (Nechvátal 1973, 89–92) umožňuje celkovou rekonstrukci původní podoby. Od Podolské branky při jižní hranici bývalého královského okrsku až k bráně Špičce na východní straně člení hradbu v pravidelných rozestupech (kolem 60 m) pět věžic. Vzdálenost jednotlivých věžic měla odpovídat 2 zemským provazcům. Věže měly zřejmě obvyklý čtvercový půdorys (o stranách cca 7, 5 × 7, 5 m) jako hradební věže novoměstské. Podle naší rekonstrukce tvořilo vyšehradskou hradbu z doby Karla IV. celkem asi 13–15 věží.

Karlovo opevnění mělo ve 14. století dvě brány. Východní brána zvaná Špička svou polohou i stavbou dominovala ještě předbaroknímu Vyšehradu a tvořila hlavní přístup do pražských měst. Měla charakter průjezdní pevnůstky s hrázděným ochozem a s devíti arkýřovými věžičkami. Její rekonstrukci provedl v roce 1905 A. Wiehl. Navazovala na starší projekt z roku 1891 v pavilonu Klubu českých turistů na Petříně. Druhá vyšehradská brána byla orientována proti městu a byla nazývána Pražskou a později Jeruzalémskou. Její podoba a přesná poloha unikají zatím našemu poznání. Byla zbořena v roce 1420 v rámci likvidace hradebního úseku proti pražským městům v době, kdy pražská chudina vtrhla na Vyšehrad a došlo k velké devastaci celého areálu. Kromě dvou velkých bran bylo v obvodu Vyšehradu také několik forten, které patrně respektovaly starší komunikační spoje zřejmě ještě z rané středověké období. Byla to branka k Podolí a branka směrem k Vltavě.

Opevnění Vyšehradu z doby Karla IV. je čtvrtým opevněním v pořadí této významné lokality. Jeho podoba je zachována na celé řadě ikonografických pramenů. Přetrvala v hlavních rysech až do roku 1653, kdy začala přestavba Vyšehradu podle Priamiho plánu na barokní pevnost. V průběhu 14. století máme o opevnění málo zpráv. Z posledního desetiletí 14. století (k roku 1393) pochází zpráva o tom, že Václav IV. daroval na opravu královského hradu a hradeb na Vyšehradě poplatky z lázně pod Vyšehradem (Tomek 1872, 180; Vavřínek 1968, 20 č. 44). Teprve počátek 15. století přináší další zprávy, které jsou důležité k vývoji podoby vyšehradského opevnění.

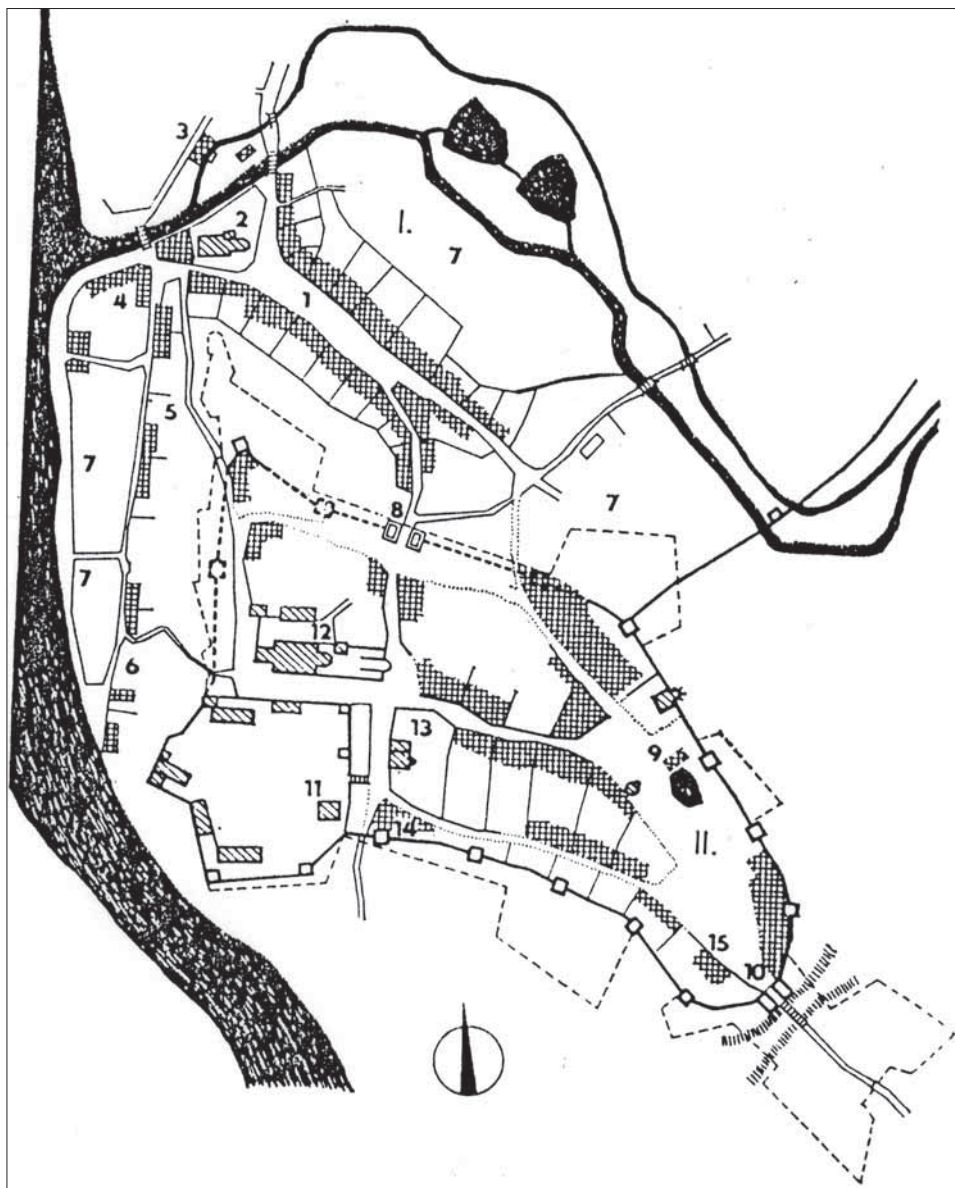
O vyšehradských hradebních věžích, které byly na jižní straně hradby, je významná zpráva k roku 1461, kdy Jiří Poděbradský dal vyšehradské kapitule k užívání věž, označenou jako pátá v pořadí od královského zámku k bráně ve vyšehradských hradbách, která jí byla již dříve věnována (v roce 1455) jeho předchůdcem králem Vladislavem (Národní archiv, Archiv kapituly vyšehradské, L-364, sign. III. 62). Užívání věže bylo určeno do doby, dokud kapitula nezíská zpět do svého majetku statky z období před husitskou revolucí.

Po katastrofě v roce 1420, kdy došlo k částečné devastaci vyšehradského hradního systému, byly přesto vnější středověké hradby vymezující Vyšehrad nepochybně nadále přiměřeně udržovány, i když často nedostatečně stráženy. Tato okolnost dovolila vojsku Poděbradské jednoty v čele s pozdějším „husitským králem“ Jiřím z Poděbrad v době rozporů s Pražany (v roce 1448) vniknout na Vyšehrad a odtud opanovat Prahu.

Celou řadu důležitých poznámek k opevnění obsahuje také vyšehradský obecní řád z počátku 16. století (Janáček 1964, 182–184), pravděpodobně z doby kolem roku 1507. V ostatních městech byly hradby, věže a brány v majetku města. Na Vyšehradě byl stav jiný, toto vše bylo majetkem krále a pouze bránu Špičku drželo Nové Město pražské, které zde mělo povoleno od krále vybírat clo (Vacek 1916, 118).

Vyšehradskému místopisu v 15. a 16. století se pečlivě věnoval F. Vacek a zjistil také, že řada zmínek o hradební zdi a věžích se objevuje v městských vyšehradských knihách. Z těchto kusů, především lokačních zmínek nelze získat konkrétnější představu o počtu věží. Ve věžích v 16. století patrně přebývali většinou soukromníci.

Jestliže se pokusíme konfrontovat písemné prameny s ikonografickými, zjišťujeme, že starší grafické pohledy nás přesvědčují o tom, že hlavní ničivý nápor v roce 1420 se soustředil převážně na palácový okrsek, který se od té doby již nikdy v plné míře nevzpama-

Obr. 7. Rekonstrukce Vyšehradu v 15. století. I. Dolní město (Podvyšehradí). 1 – bývalé podhradní tržiště; 2 – špitál Pokory sv. Marie; 3 – mlýn; 4 – vápenice; 5-6 – domy „pod horou“ a „pod skalou“; 7 – vinice, chmelnice a zahrady. II. Horní město. 8 – Jeruzalémská brána; 9 – tržiště s kostelem Stětí sv. Jana Křtitele a rotundou sv. Martina; 10 – Tábořská brána „Špička“; 11 – královský okrsek se sídlem purkrabího; 12 – bývalý kapitulní okrsek; 13 – děkanský dvůr; 14 – místo školy; 15 – dům střelce. Podle Kašička-Nechvátal 1979.

Abb. 7. Rekonstruktion des Vyšehrads im 15. Jhdt. I. Unterstadt (Podvyšehradí). 1 – ehemaliger Markt unterhalb der Burg; 2 – Spital Mariä Demut; 3 – Mühle; 4 – Kalkhütte; 5-6 – Häuser „unter dem Berg“ und „unter dem Felsen“; 7 – Wingert, Hopfenfeld und Gärten. II. Oberstadt. 8 – Jerusalemertor; 9 – Marktplatz mit Kirche Enthauptung des hl. Johannes des Täufers und St.-Martins-Rotunde; 10 – Tabor-Tor „Spitzes Tor“; 11 – Königsbezirk mit Burggrafenhaus; 12 – ehemaliger Kapittelbezirk; 13 – Dekaneihof; 14 – Ort der Schule; 15 – Schützenhaus. Nach Kašička-Nechvátal 1979.

toval. Vlastní městečko se postupně zotavilo a jeho hradby byly alespoň dílčím způsobem opravovány a udržovány. Hlavním dokladem těchto akcí je brána Špička, která dominovala předbarokním vedutám Vyšehradu až do vybudování barokní pevnosti v druhé polovině 17. století. Brána má charakter průjezdné pevnůstky korunované hrázděným věncem

Obr. 8. Vyšehrad na prospektu J. Kozla a M. Peterleho z roku 1562 (výřez).

Abb. 8. Der Vyšehrad auf einer Stadtsicht von J. Kozel und M. Peterle aus dem Jahr 1562 (Ausschnitt).

s arkýřovými věžičkami. Zachovaná severní komora brány dovolila rekonstruovat (Wiehl 1905, 19–23, tab. I–IV) původní půdorys stavby jako obdélník o rozměrech 17 × 27,5 m, který byl vysunut před líc vyšehradské hradební zdi. Je zjišťována její objemová příbuznost s podobnou pevnůstkou karlovské hradby Nového Města na konci dnešní Ječné ulice (Lorenc 1973, 76). Wiehlova rekonstrukce brány Špičky není v detailu zcela přesná, například střední věžička brány je značně převýšena nad ostatními, což se neprojevuje v zachovaných

ikonografických pramenech. Všechny zde dosahují stejné velikosti. Podoba brány Špičky na renesančních vedutách neodpovídá době jejího vzniku ve 14. století. Její vzhled na nich je vyslovený pozdně gotický z konce 15. a 16. století.

Poprvé byla zachycena na dřevorytu J. Kozla a M. Peterleho z roku 1562. Nejpodrobněji předvádí situaci na předbarokním Vyšehradě Sadelerův prospekt z roku 1606. Druhý Sadelerův prospekt z roku 1618 zachycuje zpustlou podobu „královského zámku“ na Vyšehradě v technicky primitivnějším podání.

Množství nových poznatků o středověké podobě opevnění Vyšehradu přinesl nedávno objevený pohledový plán (Nechvátal 1973, 89–92) z prostředí kapituly.

Výrazněji je na anonymní kresbě zachycen jižní díl opevnění Vyšehradu, v prostoru od akropole směrem ke bráně Špičce. Hradbu s cimbuřím zde v pravidelných rozestupech člení čtyři věže vysunutě z líce zdi.

Na základě ikonografických pramenů lze předběžně uzavřít, že bývalá královská akropole na Vyšehradě byla na vnějším obvodu chráněna nejméně čtyřmi věžemi.

Podobu pravidelné hradby vůči předhradí tvořila zeď s ochozem a cimbuřím. V období Karla IV. lze také předpokládat rekonstrukci příkopu podél akropole. Hradba začínala u východního boku dnešního nárožního bastionu. Dále pokračovala za velkým věžovým útvarem k hlavní bráně, zhruba proti dnešní barokní rezidenci č. p. 14 v Soběslavově ulici, kde byly zjištěny zbytky raně románské baziliky sv. Vavřince se zbytky předrománské stavby.

Vnitřní východozápadní hradba akropole byla rovnoběžná s dnešní ulicí Štulcovou (dříve K rotundě) podél kostela sv. Petra a Pavla. Ve 14. století měla ochoz, který byl chráněný cimbuřím. Lze předpokládat, že v tomto období stále plnil svoji základní funkci románský most přes příkop, který spojoval akropoli s kapitulním kostelem sv. Petra a Pavla.

V písemných pramenech název královského okrsku kolísá od termínu „curia regis“, který je doložen pro polovinu 13. století v listinách biskupa Jana III. z Dražic (RBM II, 81 č. 207, 172–174 č. 441) v souvislosti s hradní rotundou sv. Jana Evangelisty, až po termín „královský zámek“, který je uváděn v 15. a především v 16. století.

Hradba vyšehradského městečka mezi akropolí a bránou Špičkou na rozdíl od opevnění královského dvorce byla za Karla IV. budována patrně zcela nově. Byla v mírně posunutě linii vně bývalé starší románské fortifikace. Ve shodě s novoměstskými hradbami byly věže na jižním boku Vyšehradu podstatně hustší.

Řada okolností svědčí o tom, že středověký královský Vyšehrad nebyl zcela zničen barokní fortifikací, ale že je snad v části svého středověkého obvodu ponořen ve velkých pevnostních násypch.

4. Zřícenina tzv. Libušiny lázně – opevnění z doby Karla IV.

Při hodnocení středověkého opevnění Vyšehradu nelze se také nezmínit o tzv. Libušině lázni, středověké zřícenině na Vyšehradské skále, která je trvalou součástí vyšehradského panoramatu, především v pohledu od západu. Pozornost k ní přivedly restaurační a zabezpečovací práce, především po statické stránce. Archeologický výzkum zde již nebyl v současnosti možný, neboť sídlištní a splachové vrstvy v interiéru stavby byly již odstraněny ve 30. letech, při velkém archeologickém výzkumu (1924–1935). Tehdejší zjištění potvrdila osídlení z průběhu středověku, starší nálezy nebyly zjištěny. Veškeré zdivo bylo nově přespárováno a bylo také provedeno jednoduché, dosti schematické zaměření celého objektu, včetně pohledového zaměření jednotlivých částí stavby, a jeho fotografická dokumentace.

Postavení a význam Vyšehradu v době Karla IV. (v druhé polovině 14. století) vzhledem k objektu středověké zříceniny Libušina lázeň naznačuje, že se jedná o středověkou stavbu, která byla součástí opevnění a měla zřejmě strážní charakter (Kašička–Nechvátal 1994, 19).

Literární historické interpretaci objektu se věnoval především K. Krejčí ve své práci *Praha legend a skutečností* (Krejčí 1981, 16–17). Na tuto práci chceme upozornit, neboť zde v širokém literárním kontextu vyšehradských pověstí sleduje i Libušinu lázeň nejen

Obr. 9. Vyšehrad na tzv. velkém Sadelerově prospektu, kolem roku 1606 (výřez).

Abb. 9. Der Vyšehrad auf der sog. großen Stadtansicht von Sadeler, um 1606 (Ausschnitt).

ve vztahu k bájně Libuši, ale k celému prostředí vyšehradského mýtu. Podle jeho zjištění pověst spojuje zříceninu s Libušinou lázní, kde se údajně legendární kněžna koupala se svými milenci, a když se jich nabažila, svrhávala je skalní rozsedlinou do Vltavy. Podle K. Krejčího to mohla dělat snad pohanská kněžna nebo čarodějka Kosmova, ale rozhodně ne věštkyňe Smetanova, která již byla v 19. století chápána jako národní symbol (Graus 1969, 817–844).

Literární historik K. Krejčí v případě tzv. Libušiny lázně a pověsti k ní se vztahující zjišťuje ve svém širokém, srovnávacím záběru v celém příběhu mezinárodní migrující motiv. Dále K. Krejčí dovozuje, že jestliže objekt zříceniny tzv. Libušiny lázně na Vyšehradě byl postaven v době přestavby vyšehradského opevnění za Karla IV. (Nechvátal 1976, 83–112; Kašička–Nechvátal 1979, 103–125), podle logického výkladu by jej současníci, kteří znali vznik novostavby, nemohli spojit s ději legendární kněžny Libuše, protože znali její původní poslání. Ve zříceninu se změnila Libušina lázeň podle K. Krejčího až po dobytí Vyšehradu husity v roce 1420. Teprve tehdy se mohla stát místem a objektem „Legendy“, ať již z doby minulé nebo zcela nedávné.

První stavebněhistorické hodnocení památky provedl archivář hlavního města Prahy Jan Herain ve své práci z roku 1903, kterou publikoval v XI. ročníku Časopisu Společnosti přátel starožitností českých. Práce nazvaná *O Vyšehradě starém a novějším* se ve své třetí kapitole věnuje problematice Libušiny lázně (Herain 1903, 145–156). Nejdříve upozorňuje na to, že se s její podobou setkáváme na romantických vedutách Vyšehradu, jejichž datování (Kašička–Nechvátal 1985, 35–37; 1992, 187–198) není zcela uzavřeno. Nejpřecizněji je podána Libušina lázeň na vyobrazení v ocelorytině Jiljí Sadelera z roku 1606 (druhá redakce z roku 1618). Podle J. Heraina je velmi nepravděpodobné, že by stavba pocházela ze staršího středověkého období. Podle jeho vyjádření je tzv. Libušina lázeň dílo mnohem mladšího období, a to asi z období z let 1550–1600. Ukazuje na celkový vzhled stavby, že nebyla nikdy dokončena a rovněž neměla ani střechu. Podle jeho zjištění, je patrný ještě na plánu J. Priamiho – Vyšehrad z roku 1654. Podle pozorování J. Heraina tvoří skála v místech segmentového otvoru mělké koryto, které se svažuje přímo k řece, v korytě byly původně hladké „líhy“ a celá stavba byla smykem, po němž byly vytahovány buď okovy s vodou, nebo jiné zboží pro hrad. Aby byla stavba funkční, bylo by ji třeba zvýšit o jedno patro. Nový stavebněhistorický výzkum byl proveden v roce 1991 v souvislosti se statickým zajištěním Vyšehradské skály. Byl prováděn z lešení, což umožnilo novou, podrobnější prohlídku zdiva. Pracovníky Archeologického ústavu AV ČR byla provedena detailní fotografická dokumentace a fotogrammetrické

zaměření veškerého zachovaného zdiva v měřítku 1 : 20. Nutno přiznat, že nový výzkum nepřinesl žádná nová výraznější zjištění (Kašička–Nechvátal 1994, 19–25). Kromě popisu zachovaného zdiva byl také zjišťován geologický materiál, z kterého byla stavba postavena. Na vnější straně jsou patrný dosti velké hranaté, lešenové otvory (o průměru cca 20 cm) ve vrstvách cca 150 cm nad sebou. Jejich výrazná existence i jejich detail svědčí o tom, že stěny stavby nebyly nikdy omítnuty.

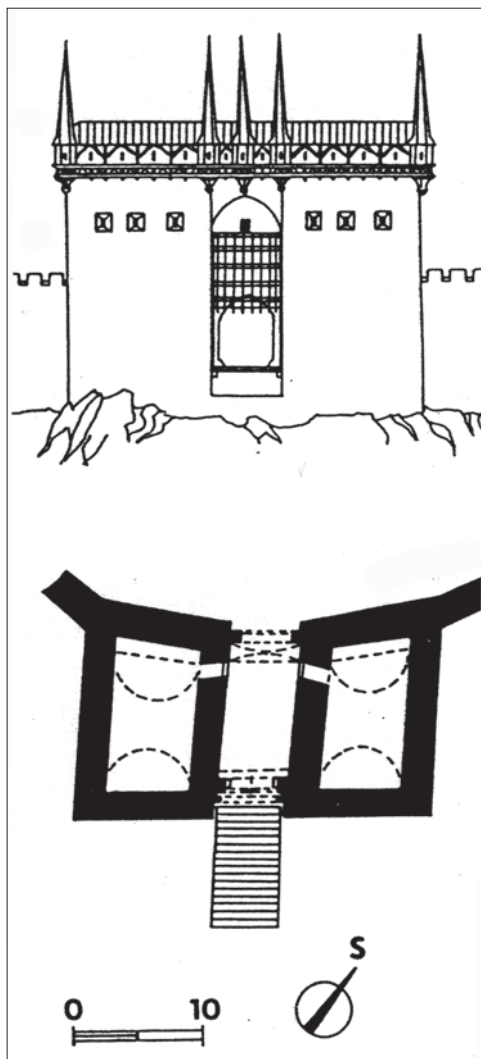
Na základě studia ikonografických pramenů bylo zjištěno, že nejstarší vyobrazení stavby je již na dřevorytu J. Kozla a M. Peterleho z roku 1562. Zde má stavení dosud červenou střechu (Kašička–Nechvátal 1985, obr. 4). Na poměrně schematickém a zjednodušeném pohledu Jana Willenberka z roku 1601 má stavba zhruba dnešní podobu zříceniny s typicky valeným pasem nad strží, směrem k Vltavě. Dnešní podoba stavby je patrna také na renesančním prospektu J. Sadelera z roku 1606 (druhá redakce z roku 1618) a na všech dalších vedutách a rytinách.

Stavba tzv. Libušiny lázně vznikla na Vyšehradě po historické stránce nejpravděpodobněji v druhé polovině 14. století. Byla součástí vyšehradského opevnění a vytvářela pravděpodobně hlásku nad řekou, plnila také pozorovací funkci, sloužila k výtahu vody a jiných břemen na hradiště.

Historická situace a charakter zdiva nás vede k datování do druhé poloviny 14. století. Následující období, doba pohusitská, nebylo po hospodářské a ani po politické stránce vhodné pro provedení podobné stavby. V tomto čase byla na Vyšehradě absence královské moci a rovněž kapitula, rozvrácená po husitské revoluci, hospodářsky nepodnikala (Janáček 1964, 174–176). Ani následující 16. století, které vyplněno stálým bojem mezi vyšehradskou kapitulou a jejími poddanými (Nechvátal 1976, 113–130) nebylo vhodným obdobím ke vzniku této vzácně ojedinělé a pozoruhodné stavby v našich podmínkách.

5. Raně barokní citadela – konec středověkého opevnění Vyšehradu

„Roku 1653 nařídil Ferdinand III., aby Vyšehrad náležitě dle tehdejších potřeb upevněn byl. Zdi a hradby od starodávna vystavené byly zbořeny; zámek starý zbořený rozmetán, domů menších a větších 31 vyvráceno bylo, též kostel Sv. Jana jak dalece ještě byl zachován. Citadela dle francouzského způsobu založena byla. Kde zámek stál, jest prázdné místo po vrchu, pod zemí jest sklad na prach ručníční, kde příjezd do zámku, tu nyní rovina, na kteréž ve vysokých

Obr. 10. Půdorys a rekonstrukce vnějšího průčelí přízemí brány Špičky ve 14. století. Podle Kašička–Nechvátal 1979.

Abb. 10. Grundriss des Erdgeschoss und Rekonstruktion der Außenfassade des Spitzen Tors im 14. Jhdt. Nach Kašička–Nechvátal 1979.

záhonech koule vyrovnány jsou. Kde přední strana tak nazvaná zbrojnice, byla škola sv. Petra se zahrádkou. Kde u hřbitova strážnice stojí, byla kanovnická rezidence. Tak vše vrub na vrub převráceno, kde rovina byla, tu důl a zákop, kde dolina bývala, tu jest vysoký násyp, kde průchod ulice byla, tu jsou vysoké zdi, kde domy stávaly, tudy se nyní chodí a jezdí. Roku 1654 začalo se stavěti, jináče bylo umínino, než se vyvedlo. Na straně ku Praze měl státi královský zámek před kostelem. Po vrchu k vodě na západ i poledne okolo zbrojnice až ku bráně měly být kasárny. V prostředku měla býti jako tvrz náspem obehnaná, aby se vojsko krýti mohlo i kdyby hradby dobyty byly. Za Leopolda I. Ještě se neustále stavělo, plukovník Josef Priami, baron z Roureat byl ředitelem toho stavení.“

V. Ruffer, Historie vyšehradská, Praha 1861, s. 313.

Tímto hodnocením charakterizoval historik Vyšehradu probošt Vojtěch Ruffer (1790–1870), první z vlasteneckých proboštů, rozsáhlé stavební změny, kdy výstavbou vyšehradské barokní citadely došlo také ke zničení starého středověkého opevnění Vyšehradu. Dobře vystihl stav obrovských stavebních a terénních změn, které zde nastaly. Znamenaly přerušení sídelní kontinuity s královským hradem a kapitulním komplexem včetně zničení a úplné likvidace goticko-renesančního města, které zde během několika staletí vzniklo.

I když byly hlavní etapy výstavby vyšehradské citadely předmětem zájmu řady odborných statí (Wirth 1948; Romaňák 1964; 1977; 1986; Romaňák–Picková 1966; Kašička–Nechvátal 1983; Kupka 1996; Umělecké památky 1998; Vlček 1998; Kupka–Čtverák–Durdík–Lutovský–Stehlík 2002; Durdík 2008) zůstává mnohé dosud nedostatečně poznáno zvláště vzhledem k postupné likvidaci středověkého opevnění.

První práce a plány na vylepšení vyšehradských hradeb se objevily záhy po bitvě na Bílé hoře, již v roce 1621. Tehdy měly být zahájeny některé blíže neurčené opevňovací práce za autorské účasti inženýra Ferdinanda hraběte z Nargolu a za vedení císařského vojenského inženýra Hanse Pohla z Punsonu (Národní archiv, Archiv kapituly vyšehradské, karton 99, srov. též karton 83).

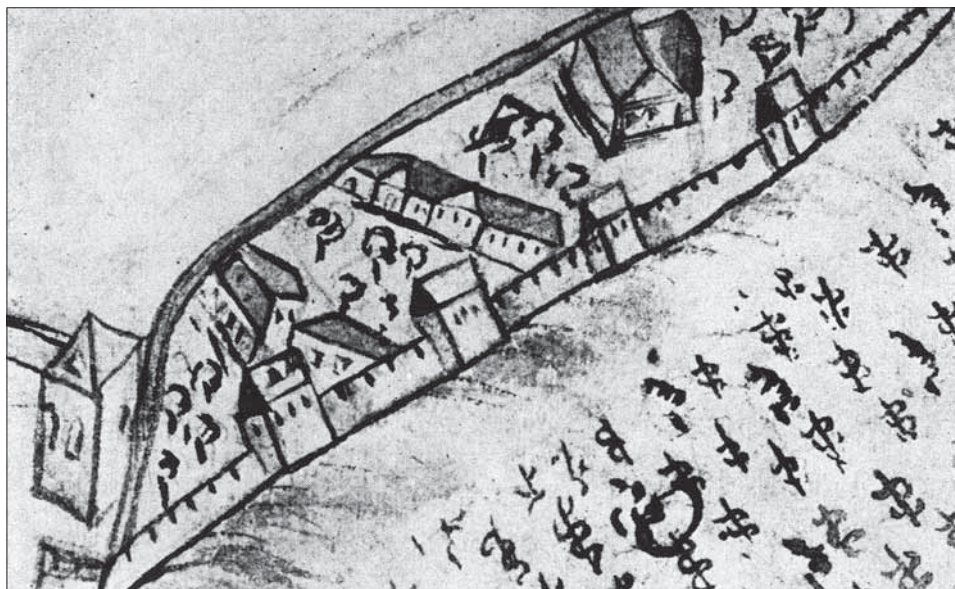
Podklady pro císaře týkající se Vyšehradu vypracovala pochozí komise, kterou tvořili stavební písař Pražského hradu Jiljí Fuchs, malostranský písař Jakub Hýbl a primas s konšely města Vyšehradu (Národní archiv, PSM 125 /43/). Ještě před vánocemi roku 1622 prošla komise Vyšehrad a pozemky s vinicemi kolem hradeb a konstatovala destrukce kostelů, hradních a kapitulních budov. Došla k názoru, že bude třeba nejprve znovu vybudovat město a teprve potom opravovat šance (Národní archiv, PSM – P 125 /43/). Komise doporučila císaři pro nejbližší dobu chránit staré hradební zdi baštami, které měly být vybudovány podle tehdy obvyklého vlašského způsobu z hlíny a dřeva a opatřeny palisádami. Z dalšího roku (1623) následuje císařské nařízení, které požaduje vybudování pevné pražské citadely a potřebné zpevnění hradebních zdí, případně vybudování nových (Archiv Pražského hradu, HBA, inv. č. 2222, karton 110). Bylo postupně ubouráno na 20 objektů, zejména těch přiléhajících těsně k hradbám, a současně také východní část dvoulodního gotického kostelíka Stětí sv. Jana Křtitele (Kašička–Nechvátal 1976, 193–198) v blízkosti rotundy sv. Martina. Postup obnovy pražských fortifikací byl patrně velmi pomalý a liknavý, a tak musel roku 1625 císař připomenout českým stavům že „o pražské citadele, kterou tu svého času nařídil postavit, dosud nemá žádné zprávy“ (Archiv Pražského hradu, HBA, inv. č. 2222, karton 110).

Saský vpád do Prahy v roce 1631 vedl k podstatnému urychlení práce na opravě hradeb, pro změnu pod dohledem okupačních úředníků. Počet obyvatelstva se v té době na Vyšehradě (v polovině 30. let 17. století) pohyboval kolem dvou set osob a představoval asi třetinu stavu před třicetiletou válkou (Vojtíšek 1919; srov. Nechvátal 1976, 131–132; Janáček 1964, 232–233). Pokles byl způsoben nejen válečnými událostmi a demolicí budov při rekonstrukci starých, ještě gotických hradeb, ale zejména protireformační politikou, kterou prováděla vyšehradská kapitula.

V roce 1639 dělostřelecká palba Švédů na Nové Město z postavení na Pankráci poškodila částečně i Vyšehrad. Po odchodu Švédů dochází k dalším opravám staré karlovské hradby

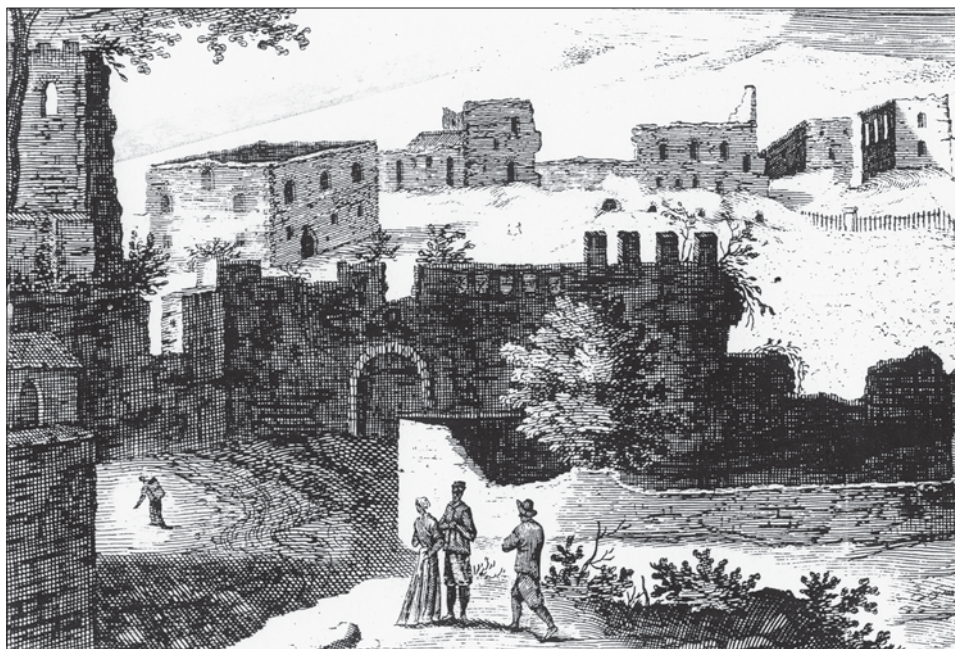
Obr. 11. Anonymní pohledová mapa Vyšehradu z doby kolem roku 1600 až kolem roku 1648 (výřez).
 Abb. 11. Anonyme Ansicht des Vyšehrads aus der Zeit um 1600 bis um das Jahr 1648 (Ausschnitt).

Obr. 12. Východní část vyšehradského středověkého opevnění, detail pohledové mapy od neznámého autora z přelomu 16. a 17. století.
 Abb. 12. Ostteil der mittelalterlichen Befestigung des Vyšehrads, Detail einer Ansicht von einem unbekanntem Urheber von der Wende des 16. und 17. Jdhts.

Obr. 13. Pohledová rekonstrukce jižního opevnění Vyšehradu v druhé polovině 14. století. Podle Kašička–Nechvátal 1979.
 Abb. 13. Rekonstruktion einer Ansicht der südlichen Befestigung des Vyšehrads in der zweiten Hälfte des 14. Jhdt. Nach Kašička–Nechvátal 1979.

Obr. 14. Zříceniny Vyšehradu, Jiljí Sadeler, lept 1606 (výřez).
 Abb. 14. Ruinen des Vyšehrads, Aegidius Sadeler, Radierung 1606 (Ausschnitt).

a k opravě a výstavbě sypaných bastionů před městskými hradbami. Podle rozkazu z roku 1642 měl být na opravu hradeb vyslán z každého novoměstského domu jeden dělník s nářadím (Archiv hlavního města Prahy, rkp. 819, fol. 84). Téhož roku upozorňoval vyšehradský děkan Václav Plocar z Růžové na poškozené a poničené hradby pod vyšehradskou skálou u Botiče, kterými by se mohl nepřítel dostat do města (Nechvátal 1976, 132).

Největší pohromu pro vyšehradské hradby přinesl na samém konci třicetileté války druhý vpád Švédů do Prahy v roce 1648. Švédové sice neuvážovali o dobývání Vyšehradu, ale začali z palebného postavení u kostela sv. Pankráce soustředěně bombardovat a ničit Vyšehrad (Janáček 1964, 233 n.).

Hned v prvních letech míru po skončení třicetileté války byly znovu obnoveny záměry na přestavbu Vyšehradu z 30. let 17. století. Počátek těchto snah po radikální modernizaci vyšehradského opevnění je spatřován ve zprávě, kterou napsal italský generál Raimund

Montecuculi již záhy po odchodu Švédů z Prahy v roce 1648 (Dudík 1879, 409; Dvořák 1877, 2). Doporučuje v Čechách vybudovat sedm pevností, mezi nimi především Prahu jako královské sídlo „hlavní město a srdce země“. Zde by měly být vybudovány dvě citadely – jedna na Strahově nebo na Hradě a druhá na Vyšehradě.

Rozhodnutí císaře Ferdinanda III. z roku 1653 o vybudování pražské pevnosti, s nímž souvisí Priamiho návrh vyšehradské citadely, znamenalo definitivní zánik středověkého a pozdně středověkého Vyšehradu jako celku. Následovalo vystěhování posledního zbytku obyvatel, kteří ještě přežili válečné pohromy předchozích let a rekatolizační politiku kapitulní vrchnosti (Nechvátal 1976, 131–132). Berní rula z roku 1654 zaznamenává, že Horní město nemá již žádné obyvatele, zbývajících 22 v rámci správního území žilo tehdy u Botiče v Podvyšehradí. Hned v roce 1653 byla zahájena další etapa likvidace starší vyšehradské zástavby, která pokračovala i následujícího roku. Zachovaný soupis uložený v kapitulním archivu uvádí řadu měšťanských domů a dalších objektů, které jen částečně doplňují naši představu zaniklého předbarokního půdorysu, který byl nesporně středověkého původu (Národní archiv, Archiv kapituly vyšehradské, karton 99). Z další zbořené předbarokní zástavby soupis uvádí školu sv. Petra a Pavla, děkanství a kanovníctví, velký dům Sixtovský „pod starejma šanczy“ a velký dům zvaný Markovic. Kromě našeho soupisu zbořených domů přináší cenné doklady k vyšehradské místopisné topografii historiograf kapituly kanovník J. F. Hamerschnidt, (1652–1737) ve své cenné práci *Prodromus Gloriam Pragensem* etc. z roku 1723 (366–370), která uvádí, že bylo zničeno při stavbě fortifikace celkem 62 domů.

Do roku 1678, kdy opevňovací práce řídil Johann de Capauli, získalo obvodové opevnění vyšehradské pevnosti zhruba dnešní podobu s rohovou hradbou, která navazovala na torzo gotické hradby po obou stranách bývalé brány Špičky z doby Karla IV., s třemi bastiony proti západu a širokým bastionem sv. Ludmily, chránícím od jihu bývalý okrsek královského hradu. Zachované části gotické hradby z doby Karla IV. na severní i jižní straně u brány Špičky již nemají cimbuří, ani zachovaná torza hradebních věží. Další části gotické hradby jsou zachovány, i když ve značně změněné podobě, na jižní straně akropole v blízkosti baziliky sv. Vavřince.

Mědirytina F. Ouden-Allena z let 1680–1685 přináší schéma katastrálních parcel na jižní a severní straně, z nichž některé mohou být i z doby předhusitské, a poměrně značné množství zřícenin ve střední části Vyšehradu v oblasti kanovníckých zahrad.

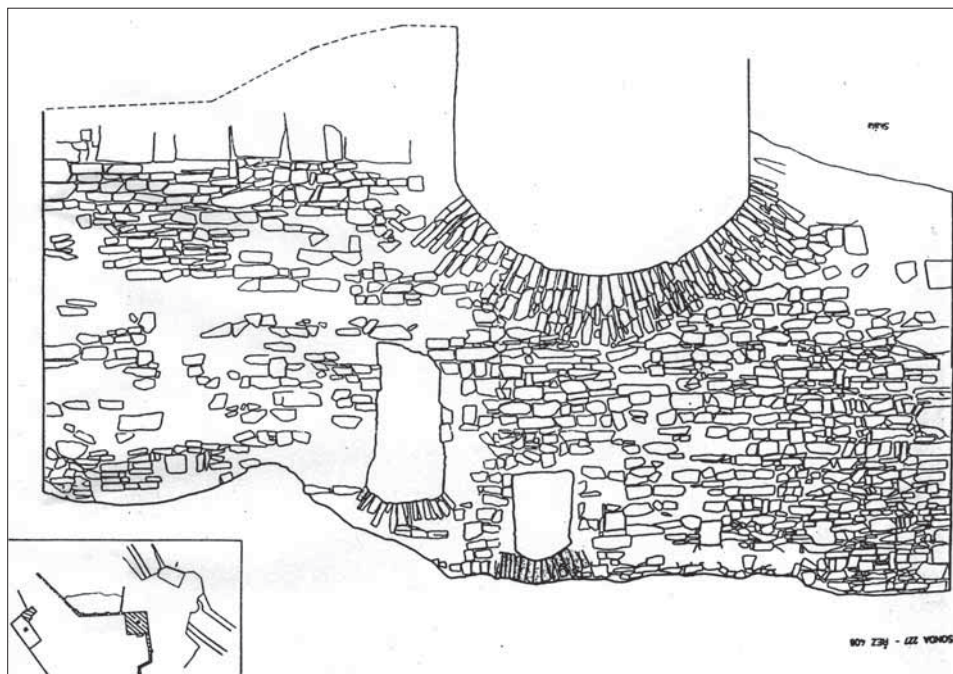
Ještě na Linckově plánu Vyšehradu z roku 1739 je Leopoldův bastion označen jako nedokončený a ravelin nad Podvyšehradím před dnešní Cihelnou branou se objevuje až na plánech, které zachycují fortifikační práce v době francouzské okupace v roce 1742 pod vedením generála inženýra de Berdiquiera (NPÚ, ú. o. p. v Praze, archiv plánů, PPOP-996-5-323). Soubor plánů Vyšehradu z této doby je uložen v Národní knihovně v Paříži s četnými doplňky, z nichž některé jsou na hranici fantazie.

Pomalý postup dostavby vyšehradské citadely předbíhal vývoj vojenské techniky. Její další dějiny představuje především postupné dílčí zdokonalování systému, které směřovalo ke zvýšení obranyschopnosti. Stejně jako všechny ostatní nově budované barokní pevnosti v Čechách, například Josefov a Terezín, se vyšehradská citadela vlastně nikdy aktivně vojensky neuplatnila. Výstavba barokní fortifikace na Vyšehradě se stala epilogem středověkého opevnění Vyšehradu.

6. Závěr

Součástí akropole byl také knížecí a královský palác, který je kladen do její jihozápadní části. Byla ohraničena vlastním opevněním, které se podařilo zčásti doložit archeologickým výzkumem. Tvořil ho val s hradební zdí a příkopem se sledem mohutných borovicových kůlů. Průběh příkopu byl zjištěn archeologickým výzkumem v letech 1924–1935.

Podle torza valu objeveného v Karlachových sadech lze předpokládat, že měl obvyklou dřevěnohlinitou konstrukci s čelní kamennou plentou, roštovým jádrem a fošnovou zadní dřevěnou stěnou. I když brány zatím nebyly zjištěny, lze předpokládat jednu u východní

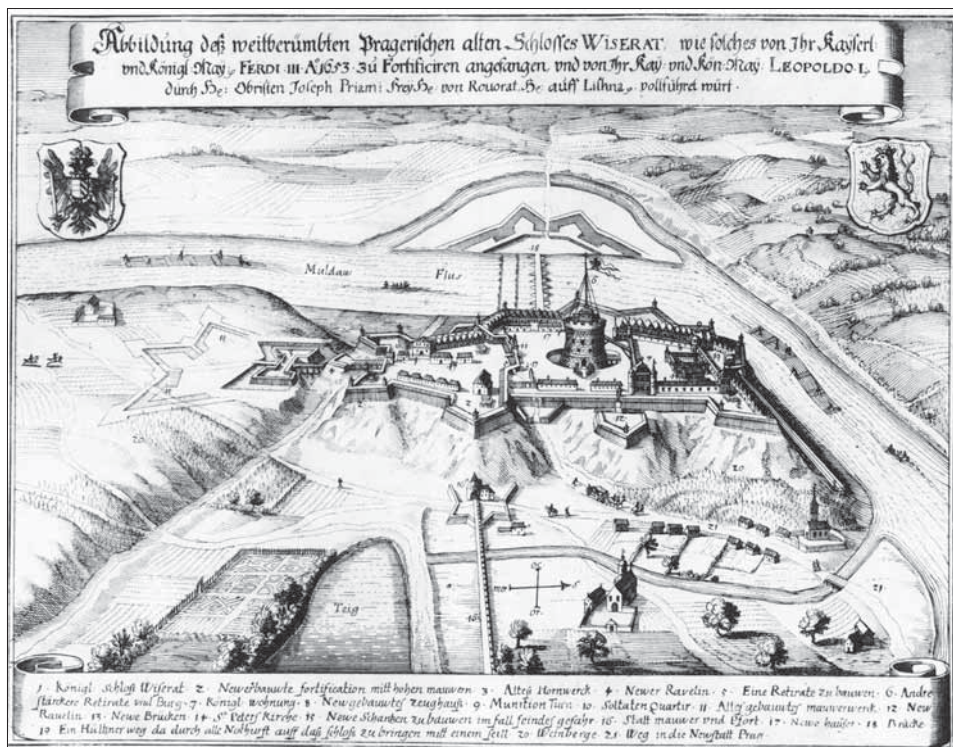
Obr. 15. Libušina lázeň – západní průčelí stavby. Foto ulož. v ARÚ AV ČR Praha, pracoviště Vyšehrad.

Abb. 15. Libussa Bad – Westfassade des Baues. Foto Archiv des Archäologischen Instituts der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik Prag, Arbeitsstelle Vyšehrad.

přístupové cesty, s níž bylo hradiště spojeno úzkou šíjí. Další brána byla potom na severním boku, kudy probíhala cesta k Pražskému hradu. Nejstarší sídliště na akropoli bylo založeno již v pozdní době kamenné – v eneolitu. Vyšehradská ostrožna byla jednou z chráněných osad tzv. eneolitických výšinných sídlišť. V případě vyšehradského pravěkého výšinného sídliště neznáme jeho opevnění a zatím nebylo ani výzkumem zjištěno. Výšinná eneolitická sídliště ve stření Evropě jsou téměř vždy hrazenými pravěkými osadami s příkopem a s jednou nebo dvěma palisádovými hradbami a nájezdy do bran.

První zprávou písemných pramenů o Vyšehradě je údaj k roku 1003 v Kosmově kronice (dále z let 1003–1004), kdy byly české země obsazeny vojskem polského knížete a později krále z rodu Piastovců Boleslava Chrabrého (992–1025) a Vyšehrad zůstal věrný svému knížeti Jaromírovi a nebyl dobyt. Z téže doby je také zpráva saského kronikáře Thietmara Merseburského o zvonění zvonů na Vyšehradě, které bylo signálem k vyhnání Poláků z Prahy a z Čech.

Je možno předpokládat, že již koncem 11. století měl Vyšehrad kamenné hradby, které vystřídaly starší valové opevnění z 10. století. Mohla by to potvrzovat poznámka z Kosmovy kroniky (Bretholz 1923, 199) k roku 1109, v níž je jasně řečeno, že kníže Bořivoj II. se odebral z Pražského hradu na Vyšehrad, který má pevnější hradby – „*ad tutiora urbis Wissegrad morenia*“. V současnosti je románská hradba na Pražském hradě datována do mladšího období (Boháčová 1994; Boháčová–Frolík 1991; Frolík–Smetánka 1997), a tím vzniká určitý časový rozdíl, který budoucí výzkumy jistě objasní. Nové výzkumy jednoznačně terénní situaci interpretují v tom smyslu, že hradby byly budovány jednofázově až za Soběslava I. Vycházejí ze zjištění o jednotném zánikovém horizontu nejmladší fáze, kterou datují do 12. století. Tyto skutečnosti nás vybízejí k určité interpretační skromnosti (Kašička 2007, 361). Při průzkumu purkrabství, původně paláce Karla IV., a tzv. gotického kasematu došlo k celé řadě důležitých zjištění, z nichž možno upozornit na nález dvojího středověkého hradebního zdiva na západní straně (zjištěno při archeologickém výzkumu v roce 2003). Arche-

Obr. 16. Priamiho návrh vyšehradské barokní citadely na grafickém listu Frá. Konstantina z roku 1664.

Abb. 16. Entwurf der Vyšehradler Barockzitadelle von Priami auf einem Grafikblatt von Frá. Konstantin aus dem Jahr 1664.

ologicky je možno datovat vznik dnešní budovy purkrabství do druhé poloviny 14. století (Varadzin–Štefan 2007). To je v souladu se zprávou písemných pramenů z roku 1322, kdy král Jan Lucemburský učinil dědičné darování královského paláce kapitulnímu děkanovi Držislavovi (Nechvátal 2004, 76). Při výzkumu na jihozápadním svahu akropole, v místech s předpokládanou raně středověkou a středověkou hradbou, nebyly nalezeny pozůstatky raně středověké fortifikace. Na samotné hraně ostrožny na jihozápadním svahu akropole byly zjištěny dvě hradební zdi v podélné linii s hranou ostrožny v ose sever – jih. Na základě stratigrafické situace vznikly časově následně po sobě. Lze je zařadit do závěrečného období středověku (Štefan–Varadzin 2005).

Při archeologickém výzkumu v letech 1931–1932 ve Štulcově ulici mezi kapitulním kostelem sv. Petra a Pavla a knížecí a královskou akropolí byly zjištěny základy románského mostu. V roce 1978 a v roce 1989–1990 byl proveden doplňkový revizní výzkum (Nechvátal 1978–1979, 100–101). Archeologické výzkumy jednoznačně prokázaly starší hypotézu, že most dosahoval až ke zdivu zaniklé raně románské baziliky (Kašička–Nechvátal 1984, 81–96, srov. především s. 89; srov. 1974, 42). Byl komunikačním článkem mezi knížecí a královskou akropolí a kapitulním kostelem. Podle rekonstrukce terénní situace dosáhl most délky 23 m. Byl komunikací, která spojovala kapitulní baziliku s blíže neznámou stavbou na královské akropolí. Terénní situace zde připomíná o století mladší situaci na Pražském hradě (Borkovský 1969, 128–129; Frolík–Smetánka 1997, 173). Byla zde podobná šikmo orientovaná spojovací chodba mezi svatovítskou bazilikou a jižně položeným kostelem sv. Bartoloměje (Borkovský 1961, 151–155). Románský most na Vyšehradě je téměř o století starší než zbytky Juditina mostu přes Vltavu (k jeho stavbě srov. Dragoun 1989, 113–131).

Podstatné změny v postavení a významu Vyšehradu přineslo celé období Karla IV. Zapojil Vyšehrad do širšího významu lucemburského rodu, jako místo pevně spjaté s tradicí

předchází vládnoucí dynastie Přemyslovců (Nechvátal 1976, 83–112; 2006, 225–240; Kašička–Nechvátal 1979, 103–125). Výstavba opevnění byla provedena hned v prvních letech (1348–1350) vlády Karla IV. Byla podřízena celkové stavební koncepci, která vycházela ze skutečnosti, že Praha byla velkoryse přetvářena jako hlavní město říše římské. Obvodová hradba kolem Vyšehradu tvořila v této době (stejně jako u současně vzniklé hradby novoměstské) zeď s ochozem a cimbuřím. Byla přerušována hranolovými věžemi, většinou pod dlátkovými střechami. Studium písemných pramenů a také ikonografických podkladů včetně velmi cenného pohledového plánu z prostředí kapituly z doby kolem roku 1600 (Nechvátal 1973, 89–92) umožňuje celkovou rekonstrukci původní podoby. Od Podolské branky při jižní hranici bývalého královského okrsku až k bráně Špičky na východní straně členilo hradbu v pravidelných rozstupech (kolem 60 m) pět věžic. Vzdálenost jednotlivých věžic měla odpovídat 2 zemským provazcům. Věže měly zřejmě obvyklý čtvercový půdorys (o stranách cca 7, 5 × 7, 5 m) jako hradební věže novoměstské. Podle naší rekonstrukce tvořilo vyšehradskou hradbu z doby Karla IV. celkem asi 13–15 věží. Karlovo opevnění mělo ve 14. století dvě brány. Východní brána zvaná Špička svou polohou i stavbou dominovala ještě předbaroknímu Vyšehradu a tvořila hlavní přístup do pražských měst. Druhá vyšehradská brána byla orientována proti městu a byla nazývána Pražskou a později Jeruzalémskou. Opevnění Vyšehradu z doby Karla IV. je čtvrtým opevněním v pořadí této významné lokality. V hradebních věžích v 16. století patrně přebývali většinou soukromníci, kteří neměli nic společného s jejich vojenskou funkcí.

Při hodnocení středověkého opevnění Vyšehradu je třeba upozornit na zříceninu, tzv. Libušinu lázeň, na Vyšehradské skále, která je trvalou součástí vyšehradského panoramatu. Při hodnocení postavení Vyšehradu v době Karla IV. bylo vzhledem k objektu středověké zříceniny Libušina lázeň konstatováno, že se jedná o středověkou stavbu, která byla součástí opevnění a měla zřejmě strážní charakter a sloužila k dopravě nákladů z Vltavy (Kašička–Nechvátal 1994, 19; Nechvátal 1995, 81–90).

První práce a plány na vylepšení vyšehradských hradeb se objevily záhy po bitvě na Bílé Hoře. Již roku 1622 nařídil Ferdinand II. provedení nutných prací.

Do roku 1678, kdy opevňovací práce řídil Johann de Capauli, získalo obvodové opevnění vyšehradské pevnosti dnešní podobu s rohovou hradbou, která se třemi bastiony proti západu a širokým bastionem sv. Ludmily chránícím od jihu bývalý okrsek královského hradu navazovala na torzo gotické hradby po obou stranách brány Špičky z doby Karla IV. Další části gotické hradby jsou zachovány, i když ve značně změněné podobě, na jižní straně akropole v blízkosti baziliky sv. Vavřince. Výstavba barokní fortifikace na Vyšehradě se stala epilogem středověkého opevnění Vyšehradu, které bylo jeho čtvrtým opevněním v průběhu staletí.

Studie obsahuje i některé přípravné práce doplněné o nové poznatky a zjištění k tématu grantového projektu GA ČR P405/10/2334 „Knížecí a královská akropole na Vyšehradě. Svědectví archeologie“.

Prameny a literatura

- BARTOŠ, F. M., 1947: Čechy v době Husově (1378–1415). Praha.
BECKOVSKÝ, J. F., 1700; 1879; 1879a; 1880: Poselkyně starých příběhů českých. Díl I (před 1526); Díl II/1 (1526–1607); Díl II/2 (1608–1624); Díl II/3 (1625–1715 s dodatky). Praha.
KRONIKA BENEŠE KRABICE Z WEITMILE: Kronika Beneše Krabice z Weitmile – Chronicon Benessii de Weitmil, FRB IV (Emler, J., ed.), 457–548. Praha 1884.
BENEŠOVSKÁ, K., 1991: Eliška Přemyslovna a Vyšehrad, Umění XXXIX, 214–232.
BIRNBAUM, V., 1919: Stavební povaha nejstarších českých basilik, ČSPSČ 27, 1–22.
– 1924: Románská Praha, Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1923, 3–26.
BLÁHOVÁ, M., 1988: Staroslověnské písemnictví v Čechách 10. století. In: K. Reichertová et al., Sázava. Památník staroslověnské kultury v Čechách, 55–69. Praha.
BOHÁČOVÁ, I., 1994: Několik poznámek k opevnění Pražského hradu na sklonku raného středověku a k současnému stavu poznání – Einige Bemerkungen zur Befestigung der Prager Burg am Ende des Frühmittelalters. Der zeitgenössische Zustand der Erkenntnisse, AH 19, 9–18.

- BOHÁČOVÁ, I.–FROLÍK, J., 1991: Nové archeologické prameny a počátky Pražského hradu – Neue archäologische Quellen und die Anfänge der Prager Burg, AR XLIII, 562–576.
- BOHÁČOVÁ, I.–FROLÍK, J.–HRDLIČKA, L.–NECHVÁTAL, B.–SMETÁNKA, Z., 1994: Prague Castle. Vyšehrad Castle and the Prague Agglomeration. In: 25 Years of Archaeological Research in Bohemia, PA – Supplementum I, 153–184.
- BORKOVSKÝ, I., 1969: Pražský hrad v době přemyslovských knížat. Praha.
- ČAREK, J., 1947: Románská Praha. Praha.
- DIE CHRONIK, 1923: Die Chronik der Böhmen des Kosmas vom Prag, Monumenta Germaniae historica. Scriptores Rerum Germanicarum. Nova series II. (Brethholz, B., ed.). Berlin.
- DRAGOUN, Z., 1989: K otázce pilířů Juditina mostu – Zum Problem der Pfeiler von Judith Brücke, Archaeologica Pragensia 10, 113–131.
- 2002: Praha 885–1310. Kapitoly o románské a raně gotické architektuře. Praha.
- DUDÍK, B., 1879: Schweden in Böhmen u. Mähren 1640–1650. Wien.
- DURDÍK, T., 2008: Vyšehrad Fortress in Prague, Europa Nostra Bulletin 62, 119–124.
- DVOŘÁK, M., 1877: Hradby pražské, Zprávy spolku architektů a inženýrů v Království českém XII. Sešit 1, 6–9.
- EHRICH, R. W.–PLESLOVÁ-ŠTIKOVÁ, E., 1968: Homolka an eneolithic Site in Bohemia. Praha.
- FRB II: Fotes rerum Bohemicarum – Prameny dějin českých. Tom II. Cosmae chronicon Boemorum cum continuatoribus – Kosmův letopis český s pokračovateli (Emler, J., ed.). Praha 1874.
- FRIDRICHOVÁ, M., 1965: Nález bronzového meče v Praze – Ein Bronzeschwertfund in Prag, AR XVII, 91–93.
- FROLÍK, J.–SMETÁNKA, Z., 1997: Archeologie na Pražském hradě. Praha.
- GRAUS, F., 1969: Kněžna Libuše – od postavy báje k národnímu symbolu, ČSČ XVII, 817–844.
- HAMMERSCHMIDT, J. F., 1700: Gloria et majestas sacro-sanctae, regiae, exemptae et nullius diaecesis, Wissehradensis ecclesiae ss. apostolorum Petri et Pauli. Praegae.
- HÁSKOVÁ, J., 1976: Vyšehradská mincovna na přelomu 10. a 11. století, SbNM A XXIV, 105–160.
- 2007: Vyšehrad ve výpovědi nejstarších přemyslovských mincí. In: Královský Vyšehrad III. Sborník příspěvků ze semináře Vyšehrad a Přemyslovci pořádaného Královskou kolegiální kapitulou sv. Petra a Pavla na Vyšehradě a Archeologickým ústavem AV ČR (Nechvátal, B.–Huber, J.–Kotous, J, edd.), 86–102. Kostelní Vydří.
- HERAIN, J., 1903: O Vyšehradě starém a novějším, ČSPSČ XI, 23–35.
- HEROLD, E., 1894: Vyšehrad – Malebné cesty po Praze I. Praha.
- HLUBINKA, R., 1948: Středověké domy a opevnění Nového Města a Vyšehradu, ZPP 8, 63–82.
- HRALA, J., 1971: Říční depot (?) zpod Vyšehradu – Der Flußfund von Prag-Vyšehrad, AR XXIII, 209–211, 260.
- HRDLIČKA, L.–NECHVÁTAL, B., 1996: Fyzikální nedestruktivní průzkum knížecí a královské akropole na Vyšehradě 1 – Physikalische nichtdestruktive Erforschung der fürstlichen und königlichen Akropolis in Vyšehrad 1, AH 21, 315–328.
- 1999: Fyzikální nedestruktivní průzkum knížecí královské akropole na Vyšehradě 2 – Die physikalische nicht destruktive Forschung in der fürstlichen und königlichen Akropolis in Vyšehrad 2, AH 24, 231–261.
- 2000: Fyzikální nedestruktivní průzkum knížecí a královské akropole na Vyšehradě 3–4 – Physikalische understruktive Erforschung der königlich-fürstlichen akropole auf dem Wyschehrad – Etapen 3–4, Archaeologica Pragensia 15, 199–218.
- 2007: Knížecí a královská akropole na Vyšehradě (Stručný nástin poznání), SbNM A LXI, č. 1–2 (Sborník Jarmile Háskové k 70. narozeninám), 15–20.
- JANÁČEK, J., 1964: Vyprávění o Vyšehradu. Praha.
- KAŠIČKA, F., 2007: Tři poznámky k podobě přemyslovského Vyšehradu – Drei Bemerkunden zum Aussehen des Přemyslidischen Vyšehrad. In: Královský Vyšehrad III. Sborník příspěvků ze semináře Vyšehrad a Přemyslovci pořádaného Královskou kolegiální kapitulou sv. Petra a Pavla na Vyšehradě a Archeologickým ústavem AV ČR (Nechvátal, B.–Huber, J.–Kotous, J, edd.), 360–367. Kostelní Vydří.
- KAŠIČKA, F.–NECHVÁTAL, B., 1974: Jižní opevnění Vyšehradu ve středověku – Die Südliche Fortifikation des Wyschehrad im Mittelalter, Památková péče 34, 42–52.
- 1979: Vyšehrad a Karel IV. – Vyšehrad und Karel IV., Staletá Praha 9, 103–125.
- 1983: K počátkům barokní citadely na Vyšehradě – Die Anfänge der Barockzitadelle am Vyšehrad, Staletá Praha 13, 191–202.
- 1984: K nejstaršímu vývoji kapitulního okrsku na Vyšehradě – Zur ältesten Entwicklung des Kapitelsprengels auf dem Vyšehrad, Archaeologica Pragensia 5, 81–96.
- 1985: Vyšehrad pohledem věků – Der Wyschehrad im Blick der Jahrhunderte. Praha.
- 1994: Libušina lázeň na Vyšehradě – Libussa-Bad in Vyšehrad, AH 19, 19–25.
- KOPIČKOVÁ, B., 2003: Eliška Přemyslovna. Královna česká 1292–1320. Praha.
- KRÁLOVSKÝ VYŠEHRAD I, 1992: Královský Vyšehrad I. Sborník příspěvků k 900. výročí úmrtí prvního českého krále Vratislava II. (Huber, J.–Nechvátal, B., edd.). Praha.
- KRÁLOVSKÝ VYŠEHRAD II, 2001: Královský Vyšehrad II. Sborník příspěvků ke křesťanskému mileniu

- a k posvěcení nových zvonů na kapitulním chrámu sv. Petra a Pavla (Nechvátal, B.–Huber, J.–Kotous, J, edd.). Kostelní Vydří.
- KRÁLOVSKÝ VYŠEHRAD III, 2007: Královský Vyšehrad III. Sborník příspěvků ze semináře Vyšehrad a Přemyslovci pořádaného Královskou kolegiální kapitulou sv. Petra a Pavla na Vyšehradě a Archeologickým ústavem AV ČR (Nechvátal, B.–Huber, J.–Kotous, J, edd.). Kostelní Vydří.
- KREJČÍ, K., 1981: Praha legend a skutečností. Praha (2. upravené vydání).
- KUPKA, V., 1996: Pevnost Praha – Festung Prag – Fortress of Prague – La forteresse de Prague. Praha.
- KUPKA, V.–ČTVERÁK, V.–DURDÍK, T.–LUTOVSKÝ, M.–STEHLÍK, E., 2002: Pevnosti v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- LORENC, V., 1973: Nové Město pražské. Praha.
- MALÝ, K., 2007: K počátkům Crimen laese maiestatis v Čechách – Vyšehradský proces z roku 1130. In: Královský Vyšehrad III. Sborník příspěvků ze semináře Vyšehrad a Přemyslovci pořádaného Královskou kolegiální kapitulou sv. Petra a Pavla na Vyšehradě a Archeologickým ústavem AV ČR (Nechvátal, B.–Huber, J.–Kotous, J, edd.), 103–111. Kostelní Vydří.
- MAŠEK, N., 1968: Pražská výšinná sídliště pozdní doby kamenné. Praha.
- MENCL, V., 1969: Praha. Praha.
- MGH SS: Monumenta Germaniae historica. Scriptorum Rerum Germanicarum. Nova series IX (Holtzmann, R., ed.). 1936.
- NECHVÁTAL, B., 1973: Nález neznámé pohledové mapy Vyšehradu – Der Fund einer Unbekanten Bildkarte des Vyšehrad – Pražský sborník historický 8, 89–92.
- 1973a: Archeologický výzkum Vyšehradu – Archäologische Erforschung des Vyšehrad, Pražský sborník historický 8, 5–28.
- 1975: Nález další neznámé veduty Vyšehradu – Trouville d'une nouvelle vedutte de Vyšehrad, Umění XXIII, 53–56.
- 1976: Vyšehrad. Praha.
- 1978–1979: In: Výzkumy v Čechách, 100–101. Praha.
- 1983: Vyšehrad. Stručný průvodce. Praha.
- 1991: Studies on the ducal and royal centre at Vyšehrad. In: Archeology in Bohemia 1986–1990, 149–158. Praha.
- 1995: Ještě k problematice tzv. Libušiny lázně na Vyšehradě – Noch zur Problematik des sg. Libussa-Bades auf Vyšehrad. In: Pocta Evě Šmilauerové (Sborník k 60. narozeninám PhDr. Evy Šmilauerové, CSc.), 81–90. Praha.
- 2000: Od počátku Vyšehradu do doby předhusitské. In: Vyšehrad historické podoby, 11–41. Praha.
- 2000: Vyšehrad from earliest Times to the Pre – Hussite Period. In: The historic Faces of Vyšehrad, 11–41. Praha.
- 2004: Kapitulní chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Archeologický výzkum – St. Peter und Paul – kollegiatkirche auf Vyšehrad. Archäologische Forschung. Praha.
- 2006: Vyšehrad v době Karla IV. (1316–1378) – Der Vyšehrad zur Zeit Kaiser IV. (1316–1378), Archeologické výzkumy v jižních Čechách 19. Jubilejní sborník k 60. narozeninám Jiřího Fröhliche, 225–240.
- nedat.: Archeologický výzkum Vyšehradu 1924–1935, NZ ulož. v ARÚ AV ČR.
- nedat. a: Archeologický výzkum Vyšehradu od r. 1966, NZ ulož. v ARÚ AV ČR.
- NECHVÁTAL, B.–PROFANTOVÁ, N., 1994: The Hilfort at Šárka. In: 25 Years of Archaeological Research in Bohemia, PA – Supplementum I, 148–150.
- NOVOTNÝ, V., 1912; 1913; 1928: České dějiny I/1. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha; I/2. Od Břetislava I. do Přemysla I. (1034–1197); I/3. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197–1253). Praha.
- PETRÁŇ, Z., 1998: První české mince. Praha.
- PÍŠA, V., 1971: Středověký Vyšehrad. Staletá Praha 5, 87–104.
- PLESLOVÁ-ŠTIKOVÁ, E., 1969: Nová eneolitická výšinná sídliště v západních a jižních Čechách – Neue äneolithische Höhensiedlungen in West- und Südböhmen, AR XXI, 69–94.
- PROFANTOVÁ, N., 1999: Zum gegenwärtigen Erkenntnisstand der frühmittelalterlichen Besiedlung des Burgwalls Šárka, PA XC, 65–106.
- PROFOUS, A., 1947; 1949; 1951: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Díl I. A–H; Díl II. CH–L; Díl III. M–Ř. Praha.
- PROFOUS, A.–SVOBODA, J., 1957: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Díl IV. S–Ž. Praha.
- RBM: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II.–VII/5. (Emler, J.–Mendl, B.–Linhartová, M.–Rynecká, M.–Spěváček, J., edd.). Praha 1882–1963.
- REGESTA: Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec. – 1419 aug 16). Tomus II. Fontes Archivi capituli ecclesiae Wisegradensis. (Vavřínek, V., ed.). Praha 1968.
- ROMAŇÁK, A., 1964: Obranný systém pražské bastionové fortifikace, Historie a vojenství, 939–981.
- 1977: Příspěvek k dějinám stavebního vývoje Vyšehradu, Památky a příroda 1, 263–280.
- 1986: Příspěvek k dějinám pražské fortifikace. In: Documenta Pragensia VII, 201–255. Praha.
- RUFFER, V., 1861: Historie vyšehradská neb vypravování o hradu, o kapitule a městu hory Vyšehradu u Prahy v Království českém. Praha.

- SEDLÁČEK, A., 1908: Místopisný slovník historický království českého. Praha.
- SKALSKÝ, G., 1927: O denárech vyšehradských, Numismatický časopis československý 3, 172–189.
- SLÁMA, J., 1986: Střední Čechy v raném středověku. 2. díl. Hradiště, příspěvky k dějinám a významu. Praha.
- 1988: Střední Čechy v raném středověku. 3. díl. Archeologie o počátcích přemyslovského státu. Praha.
- SOUKUPOVÁ, H., 2005: K problematice Vyšehradu – Zur Problematik von Vysehrad, PRP 12, č. 2, 3–54.
- ŠPĚVÁČEK, J., 1979: Karel IV. Život a dílo (1316–1378). Praha.
- 1986: Václav IV. (1361–1419). K předpokladům husitské revoluce. Praha.
- STREIT, J., 1958: Divy staré Prahy. Praha.
- ŠOLLE, M., 1981: Kouřim v průběhu věků – Kouřim im Wandel der Zeiten. Praha.
- ŠTEFAN, I.–VARADZIN, L., 2005: Archeologický výzkum čp. 973/VI na Vyšehradě v roce 2003 – Archaeological excavation at Vysehrad NO. 973/VI in 2003, Archaeologia Pragensia 17, 183–196.
- SVATÝ PROKOP, 2006: Svatý Prokop. Čechy a střední Evropa (Sommer, P., ed.). Praha.
- TUREK, R., 1949: Šárka v pravěku, Zprávy Památkového sboru hlavního města Prahy 10, 114–142.
- UMĚLECKÉ PAMÁTKY, 1998: Umělecké památky Prahy. Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady (Baťková, R., ed.). Praha.
- VACEK, F., 1914: Náš Vyšehrad v letech 1420–1529, Nový Obzor IV, 195–197, 258–270, 323–329, 389–394.
- 1916: Královský Vyšehrad v 15. a 16. století, Sborník historického kroužku XVII, 113–132, 161–177.
- VARADZIN, L.–ŠTEFAN, I., 2007: Archeologický výzkum v jihozápadní části Vyšehradu v roce 2004, Archeologie ve středních Čechách 11, 549–563.
- VÁŇA, Z., 1973: Přemyslovský Libušín, historie a pověst ve světle archeologického výzkumu – Libušín – eine Wehranlage der Přemysliden. Geschichte und Sage im Lichte der archäologischen Forschung. Praha.
- VÁŇA, Z.–KABÁT, J., 1971: Libušín výsledky výzkumu časné středověkého hradiště v letech 1949–52, 1956 a 1966, PA LXII, 179–313.
- VLČEK, P., 1998: Opevnění Vyšehradu. In: Umělecké památky Prahy. Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady (Baťková, R., ed.), 735–740. Praha.
- WIEHL, A., 1905: Bývalá Táborská brána na Vyšehradě, ČSPSČ XIII, 19–23.
- WIRTH, Z., 1948: Zmizelá Praha 5 (Opevnění Prahy, Vltava v Praze, Ztráty na památkách 1939–1945). Praha.
- ZAVŘEL, J., 2007: Petrografický rozbor jižní stěny budovy tzv. purkrabství na Vyšehradě – Petrographische Analyse der südwannd des Gebäudes der sog. Burgvogtei auf dem Vysehrad. In: Královský Vyšehrad III. Sborník příspěvků ze semináře Vyšehrad a Přemyslovci pořádaného Královskou kolegiální kapitulou sv. Petra a Pavla na Vyšehradě a Archeologickým ústavem AV ČR (Nechvátal, B.–Huber, J.–Kotous, J., ed.), 348–359. Kostelní Vydří.
- ZBYTKY REGISTER: Zbytky register králů římských a českých z let 1361–1480 (Sedláček, A., ed.). Praha 1914.
- ZEMAN, J. 1966: Zu den chronologischen Fragen der ältesten slawischen Besiedlung im Bereich der Tschechoslowakei, AR XVIII, 157–189.

Zusammenfassung

Zur mittelalterlichen Befestigung des Vyšehrad

Bestandteil der Akropolis war auch ein im südwestlichen Teil gelegener Fürsten- und Königspalast. Er war von einer eigenen Befestigungsanlage umgeben, die im Rahmen einer archäologischen Grabung teilweise belegt werden konnte. Sie bestand aus einem Wall mit Wehrmauer und einem Graben mit mächtigen aneinandergereihten Kiefernspfählen. Der Verlauf des Grabens wurde bei einer 1924–1935 erfolgten archäologischen Grabung festgestellt.

Dem im Karlachpark entdeckten Walltorso nach kann man davon ausgehen, dass er die übliche Holz-Lehm-Konstruktion mit vorderer Steinverkleidung, einen Holzrostkern und eine Rückwand aus Holzbohlen hatte. Obwohl bislang keine Tore entdeckt worden sind kann man annehmen, dass sich ein Tor am östlichen Zugangsweg befand, mit dem der Burgwall durch einen schmalen Abschnitt verbunden war. Ein weiteres Tor war dann an der Nordseite, entlang welcher der Weg zur Prager Burg verlief. Die älteste Siedlung der Akropolis wurde bereits in der Spätsteinzeit – im Eneolithikum – gegründet. Der Vyšehradler Bergsporn war eine der geschützten Ansiedlungen der sogenannten eneolithischen Höhensiedlungen. Bezüglich der urzeitlichen Vyšehradler Höhensiedlung ist uns keine Befestigungsanlage bekannt. Eneolithische Höhensiedlungen wurden in Mitteleuropa fast immer durch urzeitliche Ansiedlungen mit Graben und mit einem oder zwei Palisadenwällen und Terrampen befestigt.

Das erste schriftliche Zeugnis über den Vyšehrad liefern zwei Denare aus der Vyšehradler Münzstätte der Přemysliden mit ihren Legenden. Die führende tschechische Numismatikerin J. Hásková stellte für die Vyšehradler Münzstätte 32 Typen böhmischer Denare fest (Hásková 1976). Sie stammen aus der Zeitspanne von 992 bis 1012, aus der Zeit als, als die Münzstätte betrieben wurde. Mit ihren Prägungen füllte die Münzstätte die Regierungszeit von Boleslav II. (972–999), Boleslav III. (999–1002, 1003), ein Interregnum (1002–1004) und schließlich die Regierungszeit Jaromírs (1004–1012) aus.

Die erste schriftliche Nachricht über den Vyšehrad ist eine Angabe zum Jahr 1003 in der Kosmas-Chronik

(ferner aus den Jahren 1003–1004), als die böhmischen Länder von der Armee des polnischen Herzogs und späteren Königs vom Geschlecht der Piasten Boleslaw der Tapfere (992–1025) belagert wurden und der Vyšehrad seinem Herzog Jaromír treu blieb und nicht erobert wurde. Die Qualität und den Charakter der Befestigungsanlage aus jener Zeit kennen wir nicht, sie muß jedoch außergewöhnlich gewesen sein.

Man kann davon ausgehen, dass der Vyšehrad bereits Ende des 11. Jahrhunderts Wehrmauern aus Stein hatte, welche die ältere Wallbefestigung aus dem 10. Jahrhundert ablösten. Dies könnte durch eine Anmerkung in der Kosmas-Chronik zum Jahr 1109 bestätigt werden (Bretholz 1923, 199). Gegenwärtig wird die Romanische Mauer auf der Prager Burg in einen jüngeren Zeitraum datiert (Boháčová 1994; Boháčová–Frolík 1991; Frolík–Smetánka 1997), wodurch ein gewisser zeitlicher Unterschied entsteht, der von künftigen Grabungen sicherlich geklärt wird. Neue Grabungen interpretieren die Geländesituation eindeutig so, dass die Mauer bis zu Soběslav I. einphasig gebaut worden waren. Sie basieren auf der Feststellung eines einheitlichen Untergangshorizontes der in das 12. Jahrhundert datierten jüngsten Phase. Diese Tatsachen fordern uns zu einer gewissen Interpretationsbescheidenheit auf (Kašička 2007, 361).

Es ist auch wahrscheinlich, dass der Vyšehrad unter Vratislav II. bereits einen Fürstenpalas aus Stein besaß. Bei der mittelalterlichen Konservativität und einer gewissen zweckgemäßen Situierung bedeutender Bauten an der gleichen Stelle kann man davon ausgehen, dass er in der südwestlichen Ecke der Akropolis errichtet worden war. Für eine Interpretation des Palas als Steinbau spricht die Analyse der in der Kosmas-Chronik enthaltenen Nachrichten zu den Jahren 1119 und 1130.

Bei der Untersuchung des Burggrafenhauses – dem ursprünglichen Palast von Karl IV. – und der sogenannten gotischen Kasematten wurde eine ganze Reihe wichtiger Feststellungen gemacht, von denen auf den Fund eines doppelten mittelalterlichen Mauerwerks auf der Westseite hingewiesen werden kann (entdeckt 2003 bei einer archäologischen Grabung). Archäologisch kann die Entstehung des heutigen Burggrafenhauses in die zweite Hälfte des 14. Jahrhunderts datiert werden (Varadzin–Štefan 2007). Das stimmt auch mit der Nachricht einer schriftlichen Quelle aus dem Jahr 1322 überein, als König Johann von Luxemburg den Königspalast Kapiteldekan Držislav in Form einer Erbschenkung vermachte (Nechvátal 2004, 76). Bei einer Grabung am Südwesthang der Akropolis wurden an den Stellen, an denen man eine frühmittelalterliche und mittelalterliche Mauer vermutete, keine Überreste einer frühmittelalterlichen Befestigung entdeckt. Ganz am Rand des Bergsporns wurden am Südwesthang der Akropolis zwei Mauern entdeckt, die längs zur Nord-Süd-Achse des Bergspornkante verlaufen. Aufgrund der stratigraphischen Situation sind sie zeitlich aufeinanderfolgend entstanden. Sie können dem ausgehenden Mittelalter zugeordnet werden (Štefan–Varadzin 2005).

Bei der archäologischen Grabung von 1931–1932 in der Straße Štulcová zwischen der Kapittelkirche St.-Peter-und-Paul und der Fürsten- und Königsakropolis wurden die Fundamente einer romanischen Brücke entdeckt. 1978 und 1989–1990 wurde eine ergänzende Revisionsgrabung durchgeführt (Nechvátal 1978–1979, 100–101). Durch die archäologischen Grabungen wurde eindeutig die ältere Hypothese belegt, dass die Brücke bis zum Mauerwerk der untergegangenen frühromanischen Basilika reichte (Kašička–Nechvátal 1984, 81–96, vgl. vor allem S. 89, vgl. dieselben 1974, 42). Sie war ein Wegeglied zwischen der Fürsten- und Königsakropolis und der Kapittelkirche und hat die Kapittelbasilika mit einem nicht näher bekannten Gebäude auf der Königsakropolis miteinander verbunden. Die dortige Geländesituation erinnert an die um 100 Jahre jüngere Situation auf der Prager Burg

(Borkovský 1969, 128–129; Frolík–Smetánka 1997, 173). Dort gab es einen ähnlich schräg verlaufenden Verbindungsweg zwischen der Veitsbasilika und der südlicher gelegenen Bartholomäuskirche (Borkovský 1961, 151–155). Von neueren Grabungen ist ebenfalls ein Verbindungsweg zwischen der Veitsbasilika und dem Georgskloster bekannt (Boháčová–Frolík–Žegklitz 1989, 193–202, vgl. vor allem S. 194–195). Die romanische Brücke auf dem Vyšehrad ist um fast hundert Jahre älter als die Überreste der Judith-Brücke über die Moldau (zu ihrem Bau vgl. Dragoun 1989, 113–131).

Die Zeit Karls IV. brachte hinsichtlich Bau und Bedeutung des Vyšehrad wesentliche Änderungen mit sich. Er hat den Vyšehrad in eine breitere Bedeutung des luxemburgischen Geschlechtes gestellt, als einen Ort, der fest mit der Tradition der vorhergehenden Herrscherdynastie der Přemysliden verbunden ist (Nechvátal 1976, 83–112, Kašička–Nechvátal 1979, 103 ff., Nechvátal 2006, 225 ff.). Der Aufbau der Befestigungsanlage erfolgte gleich in den ersten Herrschaftsjahren Karls IV. (1348–1350) und war der Gesamtbaukonzeption untergeordnet, die auf der Tatsache basierte, dass Prag als Hauptstadt des Römischen Reiches großzügig umgestaltet wurde. Die Außenmauer um den Vyšehrad bildete damals (ebenso wie bei der zeitgleich entstandenen Neustädter Stadtmauer) eine Mauer mit Wehrgang und Zinnen. Sie wurde von Prismentürmen unterbrochen, die meist mit Keildächern ausgestattet waren. Das Studium der schriftlichen und auch ikonographischen Quellen einschließlich der sehr wertvollen Stadtansichten aus der Umgebung des Kapitels aus der Zeit um 1600 (Nechvátal 1973, 89–92) ermöglicht es, das ursprüngliche Aussehen insgesamt zu rekonstruieren. Vom Podolischen Tor an der Südgrenze des ehemaligen Königsbezirks bis zum Spitzen Tor an der Ostseite wurde die Mauer durch fünf Türme gegliedert, die in regelmäßigem Abstand (um die 60 m) voneinander entfernt standen. Diese Entfernung dürfte der Strecke von zwei Landseilen (1 Landseil = 52 Ellen) entsprechen. Die Türme hatten offenbar wie auch die Neustädter Stadtmauertürme für gewöhnlich einen quadratischen Grundriss (mit Seitenlängen von ca. 7,5 × 7,5 m). Unserer Rekonstruktion nach hatte die Vyšehrad Mauer aus der Zeit Karls IV. insgesamt wohl 13–15 Türme. Karls Befestigung hatte im 14. Jahrhundert zwei Tore. Das Spitze Tor genannte Osttor dominierte sowohl durch seine Lage als

auch als Bauwerk noch den vorbarocken Vyšehrad und bildete den Hauptzugang in die Prager Städte. Das zweite Vyšehrad Tor war in Richtung Stadt orientiert und hieß Prager Tor, bzw. später Jerusalemer Tor.

Bei der Beurteilung der mittelalterlichen Befestigung des Vyšehrads muss auf die Ruine des sogenannten Libussa-Bades am Vyšehrad Felsen hingewiesen werden. An ihm wurden während der Grabung von 1924–1935 und später in den Jahren 1990–1992 Konservierungsarbeiten durchgeführt. Die damaligen Entdeckungen bestätigten eine Besiedelung im Verlauf des Mittelalters, ältere Funde wurden nicht gemacht. Bei der Beurteilung der Stellung des Vyšehrads zur Zeit Karls IV. wurde bezüglich der mittelalterlichen Ruine „Libussas Bad“ festgestellt, dass es sich um einen mittelalterlichen Bau handelt, der Bestandteil der Befestigung war und offenbar den Charakter eines Wachgebäudes hatte, das dazu diente, Warenladungen von der Moldau nach oben zu befördern (Kašička–Nechvátal 1994, 19; Nechvátal 1995, 81–90).

Bald nach der Schlacht am Weißen Berg tauchten die ersten Arbeiten und Pläne zur Verbesserung der Vyšehrad Mauern auf. Ferdinand der II. ordnete 1622 bereits die Durchführung der erforderlichen Arbeiten an.

Bis 1678, als Johann de Capauli die Befestigungsarbeiten leitete, erhielt die Außenbefestigung der Vyšehrad Festung ihre heutige Gestalt mit den Eckbasteien. Sie schloss auf beiden Seiten des Spitzen Tores aus der Zeit Karls IV. an den Torso der gotischen Mauer an, dies mit drei Basteien in Richtung Westen und mit der breiten Ludmilla-Bastei, die den ehemaligen Bezirks der Königsburg von Süden her schützte. An der Südseite der Akropolis sind in der Nähe der St.-Laurentius-Basilika noch weitere Teile der gotischen Mauer erhalten geblieben, wenn auch in sehr veränderter Form. Der Bau der Barockfestung auf dem Vyšehrad wurde zum Epilog der mittelalterlichen Befestigung des Vyšehrads und war im Laufe der Jahrhunderte dessen vierte Befestigung.

